

Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti

UDK 929.52 Gorjanski
Izvorni znanstveni rad

Stanko Andrić

Hrvatski institut za povijest -

Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

U radu se prikazuje povijest velikaške obitelji Gorjanski (*de Gara*) od njezinog stjecanja eponimskog posjeda u Vukovskoj županiji (1269.) i posljedičnog odvajanja od roda Dorozsma iz Čongradske županije do izumiranja u muškoj liniji u prvoj polovici 16. stoljeća. U glavnim se crtama opisuju političke aktivnosti i sudbine istaknutih pojedinaca iz obje glavne loze Gorjanskih, "palatinske" i "banske". U palatinskoj lozi važnu ulogu u političkoj povijesti Ugarsko-hrvatskog kraljevstva odigrali su mačvanski ban, palatin i naposljetku hrvatski ban Nikola stariji (ubijen kod Gorjana 1386.), njegovi sinovi, mačvanski ban i palatin Nikola mlađi (umro 1433.) i usorski vojvoda Ivan (umro 1428.), te sin Nikole mlađega Ladislav (umro 1459.), također mačvanski ban i palatin. U banskoj lozi politički se najjače istaknuo mačvanski ban i kraljičin dvorski dostojanstvenik Pavao (umro 1353.), a poslije je krupniju ulogu na državnoj razini iz te loze igrao još jedino Pavlov praunuk mačvanski ban Deziderije (umro između 1438. i 1440.). Posljednji važniji član loze i cijele obitelji Gorjanskih bio je Deziderijev unuk Lovro Bánffy (umro vjerojatno 1526.), koji je bio upleten u politička previranja u ranom dijelu vladavine Vladislava II. Jagelovića. Lovrin sin Ladislav (umro vjerojatno 1537.) posljednji je muški član obitelji Gorjanskih. Posebna pažnja u radu posvećuje se suvremenim narativnim vrelima koja govore o Gorjanskima (Thuróczyjeva kronika, Piccolominijeva povijesna djela, Bonfinijeva kronika, pojedina pisma i izvješća), kao i pojedinim iznimno zanimljivim spomenicima kao što su nadgrobna ploča Nikole starijega i pariške grbovnice Nikole mlađega.

Ključne riječi: obitelj Gorjanski, velikaši, mačvanski ban, ugarski palatin, politička povijest, narativni izvori.

Vukovska županija, smještena na spoju dravsko-savskog međurječja i Podunavlja, bila je prosječno prostrana, pogranična županija Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. U kasnom srednjem vijeku isticala se velikim brojem utvrda i kaštela, pripadajući u tom pogledu širokoj zapadnoj zoni gusto posijanih "tvrdih gradova" koja se protezala od Posavine na jugu do ugarsko-poljske granice na sjeveru.¹ Vukovska je županija u 14. i 15. stoljeću bila i prilično dobro urbanizirana, s tridesetak gradova i gradića-trgovišta,² od kojih su neki bili pokrajinski važna središta, dobro poznata i na razini cijeloga kraljevstva (Vukovar, Ilok, Osijek, Đakovo, Gorjani). Po jednom svojem obilježju Vukovska županija vjerojatno odskače od svih ostalih županija Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. U njoj su se nalazili glavni posjedi barem šest velikaških obitelji čiji su članovi, u različitim odsječcima 14. i 15. stoljeća, igrali istaknute uloge na najvišoj razini političke povijesti kraljevstva. Imena plemićkih obitelji Iločkih, Gorjanskih, Horvata, Korodskih, Morovičkih i Alšanskih vrlo su bliska svakom upućenijem poznavatelju srednjovjekovnoga Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Sva su ta plemićka obiteljska imena izvedena od imena naseljenih mjesta i srednjovjekovnih vlastelinštava u Vukovskoj županiji. Pregledamo li arhontologijske popise koje je sastavio Pál Engel za razdoblje 1301.-1457., ustanovit ćemo da praktično nema nijedne visoke državne funkcije (dvorski dostojanstvenici, banovi, erdeljski vojvode) među čijim nositeljima nećemo naći barem jednoga člana neke od spomenutih obitelji. Nalazimo ih, u istom razdoblju, i među ugarsko-hrvatskim prelatima (biskupima). Osobito je Mačvanska banovina gotovo po pravilu bila davana na upravu nekome od članova tih obitelji - premda je naslov mačvanskog bana uza sebe obično vezao službe župana pet susjednih podunavskih županija, a ne samo Vukovske, i premda su za taj naslov mogli u načelu konkurirati svi velikaši u kraljevstvu.

Vukovsku županiju može se, prema tome, s pravom opisati kao aristokratsku županiju ili "županiju mnogih velikaša". Dakako da su spomenute obitelji držale znatne posjede i u drugim županijama, ali je ipak činjenica da su njihovi članovi uglavnom bili na osobite i različite načine vezani uz svoje

1 Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája, 1301-1457*, 2 sv. (Budapest: MTA Történettudományi intézete, 1996), sv. 1: 263; Erik Fügedi, *Castle and society in medieval Hungary (1000-1437)*, prev. J. M. Bak (Budapest: Akadémiai kiadó, 1986), 124.

2 Usp. Dezső Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, 5 sv. (Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1890-1913), 2: 277-289.

matične posjede u Vukovskoj županiji i da se nisu bez dobrih razloga kao plemići-posjednici dosljedno naslovljivali pridjevcima izvedenim od tih posjeda. Među spomenutih šest velikaških obitelji³ posebno se ističu dvije, kako po osobito važnim ulogama u političkoj povijesti, tako i po broju pojedinaca koje su dale najmoćnijim društvenim skupinama u kraljevstvu. To su obitelji Gorjanskih i Iločkih. Kod Iločkih, nazvanih prema glavnom posjedu na Dunavu, mora se imati na umu uzastopno postojanje dviju različitih i krvno nepovezanih velikaških obitelji koje su nosile taj plemićki pridjevak: stariji Iločki od roda Csák izumrli su 1364., a naslijedili su ih mlađi Iločki, dotad poznati kao Orahovički, koji su u muškoj lozi izumrli 1524. (za te druge Iločke ne znamo od kojeg su starog roda potekli). I jedni i drugi Iločki imaju među svojim članovima nekoliko iznimno važnih pojedinaca; kod prvih je najpoznatiji Ugrin Iločki (umro 1312.), ključni pristaša mladog kralja Karla I Anžuvince, a kod drugih naslovni bosanski kralj Nikola Iločki (umro 1477.). Povijesti Gorjanskih i Iločkih u više su se navrata na različite načine doticale, iako će tek pri kraju njihova vijeka doći i do jedine ženidbene veze između njih (brak između Joba Gorjanskog i Eufrozine, kćeri Nikole Iločkoga). Kada se te dvije obiteljske povijesti promotre u cjelini i usporedno, zanimljivo je uočiti neke općenite razlike među njima, kao i stanovitu komplementarnost u njihovim usponima i padovima. Kada su Gorjanski u kasnijem 14. i na početku 15. stoljeća bili na vrhuncu političke moći, Iločki su u depresiji, iz koje se postupno podižu tijekom prve polovice 15. stoljeća; kada se pak oko polovice toga stoljeća Iločki, u Nikolinoj osobi, iznova domognu najviših državnih funkcija, za Gorjanske započinje konačno potonuće i gubitak moći. Osim toga, Gorjanski i Iločki donekle predstavljaju i dva različita tipa velikaške moći. Gorjanski su u tri susljedna naraštaja nosili najviši dvorski naslov palatina (1375.-1385., 1402.-1433., 1447.-1458.), a i začetnik “banske” loze Pavao bio je 1331.-1353. visoki kraljičin dvorski službenik, pa ih se po tome može opisati kao “centripetalni” ili “centralistički” tip velikaša. Iločki, s druge strane, u dugom razdoblju između svoga začetnika Nikole Konta, koji je bio palatin 1356.-1367., i završnog dijela života Lovre Iločkoga, koji je od 1517. bio vrhovni dvorski sudac, nisu obnašali dvorske funkcije, nego

3 Može im se pridodati i nešto manje poznata obitelj Liskovačkih, koja je bila grana roda Szent-Mágoes i po tome u srodstvu s Alšanskima. I neke druge velikaške obitelji, premda nisu potjecale iz Vukovske županije, kao Treutel od Nevne, Ostffy od Tarda/Klise, Čeh Levanjski, u nekim su razdobljima imale u njoj svoje najvažnije posjede, a pojedini njihovi članovi svoja glavna boravišta.

samo one koje spadaju u područnu upravu (mačvanski ban, erdeljski vojvoda, slavonski ban, srijemski herceg), pa ih se po tome može uvjetno odrediti kao “centrifugalne”, “regionalističke”, pa donekle i “separatističke” velikaše.

**

Genealogija roda Dorozsma, iz kojeg su potekli Gorjanski, vrlo je dobro istražena zahvaljujući mađarskim povjesničarima. O Gorjanskima i njihovim rođacima prvi je temeljito pisao i rodoslovlje im prema izvorima sastavio Mór Wertner.⁴ On je već ranije u svojem genealoškom priručniku prikupio nešto podataka o izvorima za povijest, posjedima, rodoslovlju i grbovima Gorjanskih i njihovih rođaka.⁵ Malo poslije Wertnera rezultate svojih istraživanja o rodu Dorozsma objavio je i János Karácsonyi, u sklopu svojeg još uvijek temeljnog djela o starim ugarskim plemićkim rodovima.⁶ Nakon tih radova zadugo nije bilo novih važnih priloga za povijest Gorjanskih.⁷ U novije vrijeme znanja o Gorjanskima obogatio je osobito András Kubinyi u svojim brojnim radovima o ugarskom kasnom srednjovjekovlju, a među njima izdvaja se opsežan prilog o ekonomskom aspektu povijesti te velikaške obitelji.⁸ U naše je vrijeme arhontološki aspekt povijesti Gorjanskih osobito temeljito obradio Pál Engel u svojem nezaobilaznom priručniku,⁹ a isti je istaknuti medijevist revidirao i upotpunio genealoška znanja o rodu Dorozsma u proširenoj ele-

4 Mór Wertner, “A Garaiak”, *Századok* 31 (1897), 903-938. Isti rad izašao je istodobno i na njemačkom jeziku kao dio veće rasprave: Moritz Wertner, “Die Herren von Gara und die Ellerbach von Monyorókerék (Eberau)”, *Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft “Adler”*, n. s. 7 (1897), 66-116.

5 Mór Wertner, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 2 sv. [Történeti, nép- és földrajzi könyvtár, sv. 52 i 53] (Temesvár: Szabó Ferencz német-eleméri plébános, 1891-1892), sv. 1: 230-234, br. 63 (Drusma).

6 János Karácsonyi, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 3 sv. (Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1900-1901; pretisak 2004), sv. 1: 414-424.

7 Treba zabilježiti samo da je objavljen kraći prilog u kojem se tvrdi da je jedna dotad nepoznata loza Gorjanskih živjela sve do 18. stoljeća: Soma Sarlay, “A Garay-család”, *Turul* (1941), 35-38. Na to je kratko reagirao Kj. J. L., “A Garay-család”, *Turul* (1942), 44.

8 András Kubinyi, “A nagybirtok és jobbágyai a középkor végén az 1478-as Garai-Szécsi birtokfelosztás alapján”, *A Veszprém megyei múzeumok közleményei* 18 (1986), 197-226. Kraća verzija toga rada izašla je i na njemačkom: András Kubinyi, “Wüstungen, Zersplitterung der Bauernhufen und Wirtschaft in den Besitzungen der Magnatenfamilie Garai”, u: *Festschrift Othmar Pickl zum 60. Geburtstag*, ur. Herwig Ebner i dr. (Graz-Wien, 1987), 367-377.

9 Engel, *Magyarország világi*, sv. 2: 80-81, s. v. Garai (kazalo sa sažetim podacima).

ktronički objavljenoj verziji istoga priručnika.¹⁰ Napokon, sasvim nedavno je mlada povjesničarka sa sveučilišta u Pečuhu, Tünde Árvai, objavila nekoliko radova o Gorjanskima – poglavlja buduće doktorske disertacije koju priprema o toj obitelji.¹¹

U usporedbi s mađarskom, hrvatska je historiografija dala vrlo malo originalnih prinosa istraživanju povijesti Gorjanskih.¹²

Najstariji po imenu poznati član obitelji Gorjanskih jest Ivan *de genere Drusma* kojem je slavonsko-hrvatski herceg Bela 1269. darovao posjed Gorjane (*villam Gara*) u Vukovskoj županiji, dotad tvrđavsku zemlju vezanu vjerojatno za vukovarsku kraljevsku utvrdu.¹³ Rod čije je ime u latinskim vrelima zapisano kao *Drusma* ili *Durusma* potjecao je iz Čongradske županije u Potisju, o čemu svjedoči ime tamošnjeg mjesta Dorozsma (danas Kiskundorozsma pokraj Segedina). Tu je u predtatarskom dobu stajao i benediktinski samostan koji je pripadao rodu.¹⁴ Povijest roda Dorozsma protegnuo je mno-

- 10 Pál Engel, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM) (Budapest: MTA Történettudományi intézete - Arcanum adatbázis kft., 2001), s. v. Dorozsma nem (6 rodoslovnih tablica).
- 11 Tünde Árvai, "Birth of the palatine branch of the Garai family: the early history of the Dorozsma genus (1269-1375)", u: *Specimina nova - pars prima - sectio mediaevalis*, sv. VII: *Dissertationes historicae collectae per Cathedram historiae mediæ aevi modernorumque temporum Universitatis Quinqueecclesiensis / A Pécsi Tudományegyetem Középkori és koraiújkorai történeti társzékének történeti közleményei*, ur. Márta Font i Gergely Kiss (Pécs: Pécsi tudományegyetem, 2013), 103-115; ista, "A házasságok szerepe a Garaiak hatalmi törekvéseiben", u: *Kor - szak - határ: a Kárpát medence és a szomszédos birodalmak (900-1800). A PTE BTK Interdiszciplináris doktori iskola közép- és koraiújkorai programjának I. konferenciája*, ur. Tamás Fedeles, Márta Font i Gergely Kiss (Pécs: Pécsi tudományegyetem, 2013), 103-118; ista, "Vallásos áhitat és hatalmi reprezentáció a Garai családban", u: *Mesterek és tanítványok. Tanulmányok a bölcsészettudományok területéről*, ur. Gábor Böhm i Tamás Fedeles (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2014), 81-105.
- 12 Najozbiljnije su se Gorjanskima bavili, u sklopu svojih velikih studija ili sinteza, Franjo Rački, "Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća", *Rad JAZU* 2 (1868.), 68-160; 3 (1868.), 65-156; 4 (1868.), 1-103; Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1902.); Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, 5 sv., prir. Trpimir Macan (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1985.; prvo izd. 1899.-1911.), sv. 2-4.
- 13 Tadija Smičiklas et al., *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 2-18 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.-1990.), sv. 5: 491, br. 958. Usp. Pál Engel, "Valkóvármegye" (rukopis), u: György Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, sv. 5 (u pripremi), s. v. Gara.
- 14 Mór Wertner, "A Garaiak", *Századok* 31 (1897), 903-904; János Karácsonyi, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig* (Budapest: Nap kiadó, 2004. [pretisak]), 436; György Györffy, *Az*

go dalje u prošlost György Györffy, uvjerljivo pretpostavivši da se predak toga roda pojavljuje već u darovnici kralja Gejze I. iz 1075. u kojoj se spominju braća *Beche* i *Drusba*. Prvi bi bio predak roda Becse-Gergely, a daleko srodstvo dvaju rodova potkrepljuje zajednički heraldički simbol (zmija).¹⁵

Ime koje je u latinskim vrelima zapisano kao *Drusba/Drusma/Durusma* bilo je, prema tome, izvorno osobno ime koje je, prema ustaljenom obrascu, postalo ime cijeloga roda, odnosno njegove velike grane. To je ime u osnovi slavenska riječ. Ne znajući da je u 11. stoljeću zapisan i njezin stariji oblik *Drusba* (Družba), neki su naši stariji autori (Kukuljević, Bojničić) oblik *Drusma* pogrešno tumačili kao *Druzina* ili *Družina*. Zapravo je posrijedi riječ *družba*, koja u zapadnoslavenskim jezicima, napose slovačkom i češkom, može značiti i ‘djever, svat’. Otud je ta riječ mogla postati i nečiji nadimak, pa i osobno ime. Opća imenica s takvim značenjem posuđena je u mađarski jezik u prilagođenom obliku *dorozsba*. U slučaju imenske uporabe te imenice znamo da se njen oblik dalje razvio u *Dorozsma*. Na istovjetan je način posuđena i slavenska riječ *služba*, koja je u mađarskome dobila oblik *szolozsma*.¹⁶ Prema tome, najstariji predak roda Dorozsma iz Čongradske županije bio je neki Družba, koji je nosio to slavensko ime, iako sam nipošto nije morao biti Slaven, kao što to po svemu sudeći nije bio ni njegov brat koji se zvao Becse, što je staro mađarsko ime posuđeno vjerojatno iz turkijskih jezika.¹⁷

Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, sv. 1-4 (Budapest: Akadémiai kiadó, 1963-1998), I: 894, s. v. Dorozsma.

15 József Csoma, “A Dorozsma és Becse-Gergely nemzetség címere”, *Turul* 20 (1902), 7-10; *Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)*, gl. ur. Gyula Kristó (Budapest: Akadémiai kiadó, 1994), 88, s. v. Becse-Gergely; Pál Engel, *The realm of St Stephen. A history of medieval Hungary, 895-1526*, prev. Tamás Pálosfalvi, prir. Andrew Ayton (London – New York: I. B. Tauris, 2001), 86-87; Tünde Árvai, “Birth of the palatine branch of the Garai family: the early history of the Dorozsma genus (1269-1375)”, u: *Specimina nova - pars prima - sectio mediaevalis*, sv. VII: *Dissertationes historicae collectae per Cathedram historiae mediaevi modernorumque temporum Universitatis Quinqueecclesiensis / A Pécsi Tudományegyetem Középkori és koraijkori történeti társzékének történeti közleményei*, ur. Márta Font i Gergely Kiss (Pécs: Pécsi tudományegyetem, 2013), 104-105. Za spomen u darovnici iz 1075. v. György Györffy et alii, *Diplomata Hungariae antiquissima*, sv. 1 (Budapest: Akadémiai kiadó, 1992), 216.

16 Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 4 sv. (Zagreb, 1971.-1974.), sv. 1: 446, s. v. drugi (II.); Lajos Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, 2 sv. (Budapest, 1988; pretisak 1997), sv. 1: 749, s. v. Kiskundorozsma; Katalin Fehértói, *Árpád-kori személynévtár (1000-1301) / Onomasticon Hungaricum. Nomina propria personarum aetatis Arpadianae (1000-1301)* (Budapest, 2004), 257-258, s. v. Dorusma.

17 Kiss, *Földrajzi nevek*, sv. 1: 180, s. v. Becse.

**

Nakon stjecanja Gorjana, težište roda Dorozsma premjestilo se u Vukovsku županiju. Za to je najzaslužniji bio Ivanov sin Stjepan, kraljevski mačonoša, kojeg izvori spominju do 1300.¹⁸ Od njega potječu dvije glavne loze Gorjanskih, poznate u genealogiji kao “banska” i “palatinska”, čiji su začetnici Stjepanovi sinovi Pavao, mačvanski ban, i Andrija, otac palatina Nikole. Od trećeg Stjepanova sina, Ivana, potekla je manje istaknuta loza kojoj su glavni posjedi bili Harapkó (prema Engelu danas Rokovci na Bosutu) i Keresztúr (u okolici Gorjana),¹⁹ također oba u Vukovskoj županiji. Zasebnost te loze potvrđuje i to što su njezini članovi redovito koristili nadimak Botoš (mađ. Botos), koji im je namro predak Ivan. Botoši su u muškom dijelu loze izumrli 1455. ili nešto ranije. (Te je godine zabilježen i jedan njihov posjed što je ime dobio prema nadimku loze, *Bothosowcz.*)²⁰

Osim Stjepana, začetnika Gorjanskih, primatelj Beline darovnice iz 1269. imao je još dva po svemu sudeći mlađa sina, Ivana i Nikolu. Ivan je od početka 14. stoljeća držao posjed Bačince (Hosszúbácsi) u jugoističnom, srijemskom dijelu Vukovske županije. Njegovi su potomci redovito izvodili svoj vlastelinski pridjevak od tog posjeda sve do izumiranja loze u prvoj polovici 15. stoljeća.²¹ Jedino su potomci trećeg brata, Nikole, ostali čvršće vezani uz stare posjede roda Dorozsma u Čongradskoj županiji. Oni su ondje držali između ostaloga posjed Szentmihály, od kojega su izvodili vlastelinski pridjevak. No, i ti Szentmihaljski su oko 1330. stekli u Vukovskoj županiji posjed Pačetin (Pacsinta) pa su kadšto u pridjevku isticali i njega. Povijest im se može pratiti do kraja 14. stoljeća.²²

18 On se poslije smrti spominje kao ban pa je A. Zsoldos prepostavio da je možda bio slavonski ban i da se na nj odnosi spomen “Stjepana bana cijele Slavonije” u kraljevskoj listini iz svibnja 1280. (Zsoldos, *Magyarország*, 47 i 311; usp. Árvai, “Birth”, 105-106; izvor iz 1280. v. u Smičiklas, *Codex diplomaticus*, 6: 341-342, br. 287).

19 Engel, “Valkóvármegye” (rukopis), s. v. Harapkó, Keresztúr.

20 Wertner, “A Garaiak”, 931-934; Engel, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 3. tábla: Harapki Botos; Engel, “Valkóvármegye” (rukopis), s. v. Botosovc.

21 Wertner, “A Garaiak”, 935-937; Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, 443-444; Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 5. tábla: Hosszúbácsi; Engel, “Valkóvármegye” (rukopis), s. v. Bacsinc (Hosszúbácsi).

22 Wertner, “A Garaiak”, 934-935; Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, 444-445; Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország*, 1: 904, s. v. Szentmihály; Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 6. tábla: Szentmihályi; Engel, “Valkóvármegye” (rukopis), s. v. Pacsinta.

Potomstvo Ivana “od roda Dorozsma” koji je 1269. stekao Gorjane nije obuhvaćalo baš sve pripadnike toga roda za koje znamo. U kasnijem 13. i prvoj polovici 14. stoljeća izvori spominju kao odvjetke roda Dorozsma još nekoliko osoba, koje očito pripadaju nepoznatim granama roda. Tako je 1270. kao kraljev povjerenik u Baranjskoj županiji zabilježen neki *Zoym de genere Drusma*, a 1299. i 1300. u Vukovskoj se županiji u istoj funkciji javlja neki Ivan, sin Bernaltov, *de genere Durusma*, za kojeg se dodaje da je rođak Stjepana Gorjanskoga kojeg u toj prigodi zamjenjuje. Iz iste je loze roda Dorozsma vjerojatno potjecao i Lovro, sin Bernalda *de Durusma*, koji se spominje 1340. kao kraljev povjerenik u Bodroškoj županiji.²³ Prema Engelu je i plemićka obitelj od Farka u Čongradskoj županiji, čiji se članovi spominju počevši od 1327., bila grana roda Dorozsma, jer na to upućuje njezin obiteljski grb.²⁴

S druge strane, u literaturi se s Gorjanskima dovodilo u vezu i stanovitoza Radoslava „Gorjanskog“, od kojega se na zagrebačkom Kaptolu sačuvao kameni nadgrobni spomenik datiran u kasno 13. stoljeće,²⁵ premda je iz heraldičkih i drugih razloga očevidno da taj Radoslavus filius Crestohna de Gara ne može pripadati rodu Gorjanskih iz Vukovske županije, nego zasigurno rodu iz srednjovjekovne Slavonije, povezanom sa starom utvrdom Gorom u donjem Pokuplju. Jedina je veza tih rodova istovjetno srednjovjekovno ime njihovih središnjih posjeda (hrv. Gora, mađ. Gara). Takvo je ime, inače, nosilo i jedno mjesto u podunavskoj Bodroškoj županiji (danas Gara blizu Baje), po kojem se nazivala tamošnja plemićka obitelj, također genealoški nepovezana s Gorjanskima.²⁶

Na temelju prije iznesenoga može se zaključiti da je Vukovska županija u 14. stoljeću postala dom većini članova roda Dorozsma, a prije svega najistaknutijima. Istodobno, neki su članovi roda tada stekli toliku moć i ugled da su oni i njihove obitelji višestruko nadrasli djelokrug zadan granicama samo jedne županije.

Prvi se do najviših državnih časti uzdigao Pavao Gorjanski, koji je svoj uspon započeo kao kaštelan kraljevske utvrde u Požegi i kao glavni oslonac područnog velmože Ugrina Iločkoga, da bi potom postao banom obnovljene

23 Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, 445.

24 Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 1. tábla: elágazás.

25 Ivan Bojničić Kninski i Géza pl. Csergheő, „Nadgrobni kamen Radoslava Gorjanskoga“, *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 11 (1889), 3-8.

26 Wertner, „A Garaiak“, 937; Györfly, *Az Árpád-kori Magyarország*, 1: 717-718, s. v. Gara.

Mačvanske banovine (1320.-1328.) i poslije visoki dvorski službenik kraljice Elizabete (Pjast) sve do svoje smrti 1353. Očito zbog fizičkih osobina, izvori ga bilježe s mađarskim nadimkom Kazal ('stog, plast'). Od trojice Pavlovih sinova, jedan je, Ivan, bio vespremski biskup 1347.-1357. i odigrao je, kao kraljev izaslanik u Avignonu i u Italiji, važnu ulogu pri sklapanju i provedbi mirovnog ugovora nakon ratnih pohoda Ludovika I. protiv Napuljskog Kraljevstva (1347.-1352.). Druga dvojica Pavlovih sinova, Stjepan i Pavao, imala su više sinova i nekoliko naraštaja daljnijega potomstva. Među unucima Stjepana, sina bana Pavla, nalazi se još jedan mačvanski ban, Deziderije (banovao u dva navrata, 1419.-1427. i 1431.-1437.). Prema njemu su se dalji pripadnici te loze nazivali i u izvorima bilježili kao Bánffy ('Banovići'). Loza se ugasila s Lovrom Bánffyjem, Deziderijevim unukom, koji je umro vjerojatno 1526., u mjesecima oko Mohačke bitke. To je bila najdugovječnija grana Gorjanskih pa je s njome završila i povijest čitave velikaške obitelji.²⁷

Treći sin bana Pavla "Kazala", Pavao, imao je glavni posjed u mjestu Jenke (današnji Stari Jankovci kod Vinkovaca). On i njegovi potomci po tome su nosili zaseban posjednički i plemićki pridjevak *de Jenke*, a njihova je loza izumrla 1478. s Pavlovim unukom Josipom. U toj lozi nije bilo pojedinaca na visokim državnim službama; začetnik Pavao bio je župan Zale, a njegov sin Ivan lučki župan i kaštelan utvrde Ostrovice u Hrvatskoj.²⁸

**

U povijesti je najznačajnija druga velika grana Gorjanskih, potekla od Andrije Stjepanova. Genealozi je zovu „palatinskom“, premda su trojica njezinih članova koji su vršili službu palatina također bili i (mačvanski, hrvatski, slavonski) banovi, pa bi prema tome tu lozu bilo točnije zvati „bansko-palatinskom“ (a onu drugu „samo banskom“). Andrijin sin Nikola bio je također istaknut ratni zapovjednik, mačvanski ban (1359.-1375.) i naposljetku, na vrhuncu moći, palatin (1375.-1385.). Poslije smrti kralja Ludovika I. (1382.), Gorjanski je čvrsto stajao na čelu dvorske klike koja je upravljala sudbinom

27 Wertner, "A Garaiak", 904-912; Karácsonyi, *A magyar nemzetségek*, 438-443; Engel, *Magyarország, 2*: 80-81; Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 2. tábla: Garai Bánfi; Árvai, "Birth", 106-109.

28 Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 2. tábla: Garai Bánfi; Pál Engel, "Valkóvármegye" (rukopis), u: György Györfly, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, sv. 5 (u pripremi), s. v. Jenke.

ugarske krune. Blisko povezan s udovom kraljicom Elizabetom (Kotromanićkom) koja je postala regentkinja, on je s nekolicinom saveznika omogućio krunidbu njezine i Ludovikove kćeri Marije te je najprije podupirao Marijina zaručnika Žigmunda Luksemburgovca kao budućeg kralja, a potom se upustio u kombinaciju s novim kandidatom za ugarsko prijestolje, bratom francuskog kralja vojvodom Lujem Orleanskim. Po tom je poslu u ožujku 1384. boravio u Parizu, gdje mu je mladi kralj Karlo VI. iskazao zahvalnost posebnom poveljom.²⁹ No, kada se potkraj 1385. pokazalo da većinsku političku podršku u zemlji ipak uživa muški nasljednik anžuvinske dinastije herceg Karlo Drački, koji je potom i okrunjen za kralja, Gorjanski je u dosluhu s Elizabetom u Budimu organizirao Karlovo ubojstvo. Nekoliko mjeseci poslije toga, Karlovi pristaše koje su predvodili braća Horvati i vranski prior Ivan od Paližne izvršili su odmazdu koja je sasvim rasplamsala tinjajući „građanski rat“. Na cesti između Đakova i Gorjana izveli su 25. srpnja 1386. oružani napad na kraljice i njihovu dvorsku pratnju u kojem su kraljice zarobljene, a njihovi pratioci zarobljeni ili posmicani. Ubijeno je nekoliko članova iz različitih loza Gorjanskih, među njima i sam Nikola, kojem je odrubljena glava kako bi je se poslalo u Napulj udovici Karla Dračkoga.³⁰

Tako je najpoznatiji od svih Gorjanskih na krvav način okončao život nadomak svojeg obiteljskog gnijezda, koje je kraljica Marija, kada je oslobođena iz zatočeništva pronapuljske stranke, u prvoj u nizu darovnica Gorjanskima opisala raskošnim atributima: „u gradu zvanom Gara (Gorjani), u kojem je pokojni gospodin palatin Nikola, muž odličan i svetoj kraljevskoj kruni vjeran i vazda koristan, imao svoje posebno obitavalište, izdašno obdareno golemim obiljem blaga i mnoštvom bogatstva što je obuhvaćalo znatne sabrane riznice“. Ima li se na umu Nikolino dugogodišnje obnašanje visokih državnih službi i također višedesetljetni mirni razvoj Gorjana (od posljednjih nasilnih zbivanja u ranom 14. stoljeću), takav opis bogate velikaške reziden-

29 Za zasluge oko tadašnjeg dinastijskog bračnog sporazuma francuski kralj je odlikovao palatina Nikolu naslovom svoga dvorskog savjetnika. Novo izdanje kratke povelje datirane u Parizu 7. ožujka 1384. v. u Szilárd Süttő, *Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384-1387. évi belviszályok okmánytárával*, 2 sv. (Szeged: Belvedere meridionale, 2003), sv. 2: 44-45, br. 80. Usp. Attila Bárány, „A fejedelmi lovagrendek hatása a magyar bárói társadalomban a 15. században“, u: *A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok* [Speculum historiae Debreceniense, 12], ur. Klára Papp i Levente Püski (Debrecen, 2013), 21-22.

30 Wertner, „A Garaiak“, 914-916; Engel, *Magyarország*, 2: 81; Árvai, „Birth“, 109-111.

cije i u njoj nagomilanih blaga vjerojatno nije pretjeran. Iz iste se darovnice može razabrati da su Gorjani u ratnim zbivanjima 1386. bili također napadnuti, porušeni i opljačkani. Naime, kraljica ondje optužuje braću Horvate da su počinili “mnogobrojna umorstva, paleže, otimanja posjeda i utvrda, pljačke i haranja u nekim dijelovima našega kraljevstva, a osobito u gradu imenom Gorjani...”³¹ Čini se da dvorac ili palača Gorjanskih u Gorjanima nisu nikada u punoj mjeri povratili sjaj koji ih je krasio prije 1386., dijelom zbog tadašnjih razaranja i uništavanja, a dijelom zato što su njegovi gospodari poslije te godine došli u posjed brojnih drugih imanja, utvrda i udobnih rezidencija na raznim stranama kraljevstva.

Premda je u svim kasnijim izvorima Nikola Gorjanski stariji upamćen kao palatin, a narativni izvori i u opisu obračuna kod Gorjana govore o njemu kao palatinu, svoj kraj on zapravo nije dočekaao na palatinskoj funkciji, nego na onoj hrvatskog bana. Političke okolnosti primorale su kraljice Mariju i Elizabetu da ga u rujnu 1385. smijene s palatinske časti i za utjehu mu dodijele naslov hrvatskog bana, ali ta je činjenica izvan dvorskog kruga ostala gotovo nepoznata, a sam Gorjanski nije do smrti dospio kročiti u Hrvatsku niti u njoj stvarno preuzeti bansku vlast.³²

Još za života palatin Nikola Gorjanski stariji dao si je izraditi raskošan spomenik – nadgrobnu ploču od crvenog mramora. Na ploči visokoj 230 centimetara dao je uklesati svoj lik u punoj veličini, u ratnoj viteškoj odori, s kacigom na glavi, s pripasanim mačem i (vjerojatno) topuzom-šestoperom, i sa štitom iza desne nadlaktice na kojem je prikazana varijanta obiteljskog grba (dvije prepletene okrunjene zmije). Čini se da je ploča ostala nedovršena, jer na širokoj plosnatoj borduri koja ju obrubljuje s tri strane nema natpisa što

31 Opširnu kraljičinu darovnicu kojom se oduzimaju sva imanja pobunjenih Horvata i predaje ih se sinu palatina Nikole Gorjanskog, izdanu u Debrecenu 14. rujna 1387., v. u Smičiklas, *Codex diplomaticus*, 17: 85-92, br. 67. Citirani ulomak u izvorniku glasi: *et pleraque homicidia, incendia validasque occupationes possessionum et castrorum spoliaque et depredaciones in nonnullis partibus regni nostri antefati, presertim in civitate Gara appellata, ubi vir egregius et sacro regio dyademati iugiter fidelis et proficuus condam dominus Nicolaus palatinus residenciam habebat specialem, immensa opum ubertate et diviciarum gazas congestas validas continencium pluralitate predotata* (str. 86).

32 Podrobnije o toj činjenici i razlozima zbog kojih je ostala nepoznata u hrvatskoj historiografiji v. u Stanko Andrić, “Obitelj Gorjanski i Hrvatsko kraljevstvo”, u zborniku znanstvenog skupa *A magyar-horvát együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra / Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara: Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura* (Budimpešta), u tisku.

je vjerojatno trebao biti urezan. Ploča je pronađena 1987. u Šiklošu (Siklós) u Baranjskoj županiji sjeverno od Drave, u nekadašnjoj crkvi augustinskih kanonika posvećenoj sv. Ani, koja je u novije doba postala župna crkva. S obzirom da su šikloška utvrda i vlastelinstvo došli u ruke Gorjanskih 1395. godine, nadgrobna je ploča morala biti onamo prenesena tek poslije te godine, možda iz Gorjana. Podrobnije okolnosti toga prijenosa nisu jasne. Poznato je samo da je oko 1400. Šikloš postao glavno središte među velikim i sve brojnijim posjedima Gorjanskih i da su sinovi ubijenog palatina ondje obnovili kanoničku crkvu ukrašivši je vrlo lijepim freskama. Mađarski istraživači pretpostavljaju da je u toj crkvi tada uređena svojevrsna *memoria* Nikole Gorjanskog starijega, premda njegovo tijelo nije bilo ondje pokopano, a s obzirom na okolnosti njegove pogibije možda uopće nije bilo sahranjeno na uobičajen i dostojan način.³³

Nadgrobna ploča Nikole Gorjanskog starijega iz crkve augustinskih kanonika u Šiklošu; detalj iste.

33 Zsombor Jékely, "The Garai tomb slab at the Augustinian church of Siklós", *Acta historiae artium Academiae scientiarum Hungaricae* 40, br. 3-4 (1998), 125-143; *Sigismundus rex et imperator: művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387-1437. Kiállítási katalógus*, ur. Imre Takács (Budapest – Luxemburg, 2006), 113-114, 306-307, 422-423 (Zs. Jékely).

**

Ubijenoga Nikolu Gorjanskog odmah je u političkoj areni naslijedio sposobni sin Nikola mlađi. Motiviran i jakim osobnim razlozima, stavio se potpuno u službu novog kralja Žigmunda i do kraja života potvrđivao se kao „uvjereni pobornik odlučne kraljevske vlasti“.³⁴ Nikola mlađi najprije je djelovao kao jedan od glavnih vojskovođa koji su, potkraj 1386. i tijekom prve polovice 1387., potisnuli snage pronapuljske stranke iz Potamišja, srijemskog Podunavlja, Đakovštine i Požege. Žigmund ga je postavio za mačvanskog bana vjerojatno u proljeće 1387. i na toj je službi Gorjanski ostao do travnja 1390.³⁵ Poznata je njegova zasluga za uspješne Žigmundove pregovore i sporazume sa srpskim knezom Lazarom 1389. i, poslije, s bosanskim kraljem Dabišom 1394. Potonje je godine Gorjanski ponovno bio mačvanski ban i od tada do smrti stalno je obnašao najviše državne funkcije: onu hrvatskog i slavonskog bana (1394.-1402., odnosno 1397.-1402.) te osobito dugo palatinsku (1402.-1433.). U rujnu 1396. sudjelovao je u Nikopolskoj bitki i poslije njezina katastrofalnog ishoda vratio se u pratnji kralja Žigmunda preko Carigrada u domovinu. Na početku 15. stoljeća igrao je ključnu ulogu u konačnom učvršćivanju Žigmundove vlasti. Kada su 1401. ugarski velikaši zatočili Žigmunda u Budimu tražeći od njega određene ustupke, Gorjanski je ishodio da ga oslobode tako što je kao taoca predao svojeg sina Nikolu, a kralja je potom sklonio u svoju utvrdu u Šiklošu. Sporazum u Pápi, sklopljen kasnije iste godine, također je uvelike rezultat posredovanja Nikole Gorjanskoga. Nastavak i vrhunac velikaške pobune, u kojoj je za novog kralja bio izabran i vjerojatno u Zadru okrunjen Ladislav Napuljski, doživio je 1403. slom zahvaljujući brzim vojnim akcijama Žigmundovih pristaša, koje su predvodili Gorjanski i bivši erdeljski vojvoda, Poljak Šcibor od Šciborzycyca. U preostala tri desetljeća života Gorjanski je kao palatin nastavio djelovati kao važna poluga Žigmundove vlasti na diplomatskom i vojnom planu: 1404. bio je u poslanstvu u Burgundiji; 1413. sudjelovao je u Žigmundovu neuspješnom ratnom pohodu u Istru i Furlaniju, u sklopu ugarsko-mletačkog rata; 1414. bio je u Aachenu na Žigmundovoj krunidbi za “kralja Rimljana”; 1416. sudjelovao je u kraljevim putovanjima u Francusku i Englesku i bio jedan od glavnih pregovarača s tamošnjim dvorovima; 1420. nalazimo ga uz Žigmunda tijekom neuspješne opsade Praga u počecima Husitskog rata; 1422. bio je na carskom

34 Engel, *The realm*, 211.

35 Engel, *Magyarország*, 1: 28; Süttő, *Anjou-Magyarország alkonya*, sv. 1: 160 i 171.

saboru u Nürnbergu, a i 1430. bio je u Njemačkoj u kraljevoj pratnji.³⁶ Nikola Gorjanski i njegov brat Ivan bili su, dakako, i među članovima-utemeljiteljima (kojih je ukupno bilo 22) novoga svjetovnog viteškog reda nazvanog Zmajska družina (lat. *Societas draconica*) koji je kralj Žigmund utemeljio potkraj 1408. nakon uspješnih ratnih operacija u Bosni i u kojem je okupio svoje najodanije pristaše.³⁷

Kada je 1416. pratio kralja Žigmunda na njegovu putu u Francusku i Englesku, pomažući mu u pregovorima s kraljevima tih zemalja kako bi se zbivanja na crkvenom saboru u Konstanci usmjerila onako kako je to Žigmund želio, palatin Gorjanski uživao je osobit ugled i po tome se isticao u brojnoj pratnji ugarsko-hrvatskog kralja. Upravo tijekom boravka u Parizu u ožujku 1416. Gorjanski je dobio svečanu potvrdu obiteljskog grba u obliku dvije raskošne povelje-grbovnice na pergameni, koje su mu istog dana (26. ožujka) izdali kralj Žigmund i njegov domaćin, francuski kralj Karlo VI. To je jedinstven primjer takva dvojnog vladarskog izdavanja grbovnice jednom ugarsko-hrvatskom velikašu ili plemiću. Karlo VI., zvan "Ludi" zbog psihičke bolesti od koje je trpio, koji je Francuskom vladao od 1380. do 1422., možda se u toj prigodi prisjetio da je kao petnaestogodišnjak bio susreo i također odlikovao oca palatina Nikole, kao što smo prije spomenuli. Osim što su ovjerene kraljevskim pečatima, obje grbovnice uključuju sofisticiranu likovnu izvedbu grba Gorjanskih. Kompleksna heraldička ikonografija, predočena u crvenom pravokutniku u središnjem dijelu grbovnice, potanko je objašnjena u tekstu dviju povelja. Glavni znamen roda, zmija što se vijuga na plavom polju i u ustima drži zlatnu jabuku s križem na vrhu, prikazan je na dva zrcalno postavljena štita, ukrašena kacigama s dvama različitim bogatim ukrasima. Između štitova naslikani su, nešto sitnije, prepleteni simboli dvaju dvorskih viteških redova kojima je Gorjanski pripadao: Žigmundova Zmajskog reda i i češkog Reda rupca koji je osnovao Žigmundov stariji brat, češki kralj Vjenceslav IV.³⁸ Dvije su grbovnice međusobno vrlo slične,³⁹ ali pomna

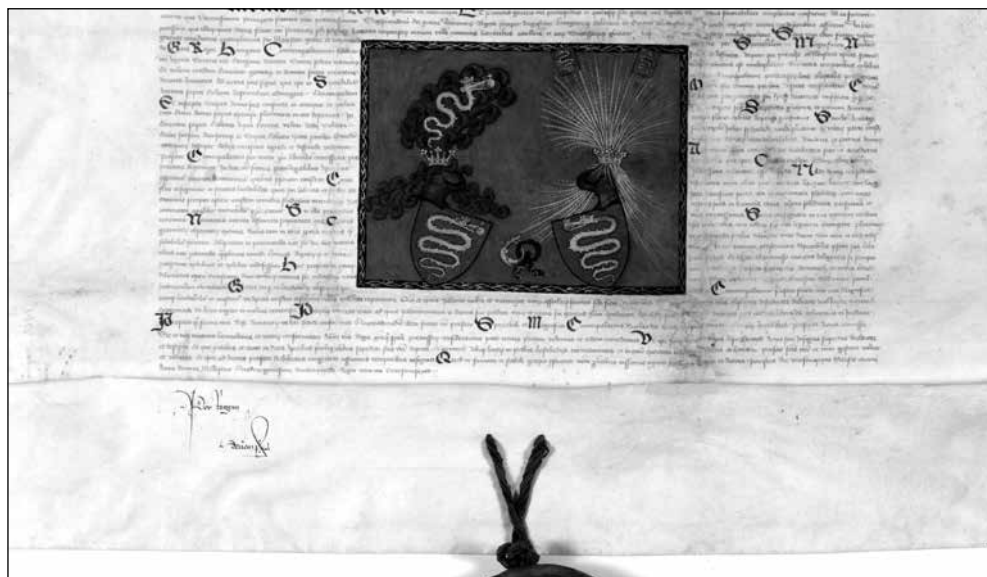
36 Konciznu rekonstrukciju tih momenata iz životopisa Nikole mlađeg Gorjanskog v. u Pál Engel, "Zsigmond bárói: rövid életrajzok", u: *Művészet Zsigmond király korában 1387-1437*, sv. 1, ur. L. Beke, E. Marosi i T. Wehli (Budapest: MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1987), 416-418. Uz to Wertner, "A Garaiak", 919-925.

37 Najosnovnije o osnutku Zmajskog reda v. u *Sigismundus rex et imperator*, 338-339 (Gy. Rácz), s uputama na daljnju literaturu.

38 U potonji je red Gorjanskoga primio kralj Vjenceslav 1401. godine (Bárány, "A fejedelmi lovagrendek", 11).

39 U oba su slučaja neizvedeni ostali i inicijali za koje su ostavljena prazna mjesta na početku povelje – početna slova u imenima jednog i drugog kralja (slovo S, odnosno C).

analiza otkriva fine razlike koje upućuju na zaključak da su ih slikali različiti umjetnici. Žigmundova je izrađena na pergameni znatno većih dimenzija, tekst joj je nešto opširniji, a izvedba slike dotjeranija. Pisar i sitnoslikar francuskog kralja vjerojatno su oponašali nešto prije izrađenu Žigmundovu grbovnicu. Obje grbovnice sačuvale su se u sklopu obiteljskog arhiva Gorjanskih, koji su naslijedili plemići Zay od Ugrovca, te se danas nalaze u Slovačkom nacionalnom arhivu u Bratislavi.⁴⁰

Grbovnica Nikole Gorjanskog koju mu je 26. ožujka 1416. u Parizu izdao francuski kralj Karlo VI. (pergamena, tempera). (Bratislava, Slovenský národný archív, Archív rodu Zay z Uhrovca)

40 Tekst Žigmundove verzije grbovnice Gorjanskih objavio je Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, 11 knjiga [u 40 svezaka] (Budae, 1829-1844), sv. 10/5: 681-688, br. 307, i ponovno 741-747, br. 341. Verziju koju je izdao Karlo VI objavio je također Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae*, sv. 10/5: 563-567, br. 251. Fotografije i analizu grbovnica v. u *Sigismundus rex et imperator*, 406-408 (M. Melniková i Zs. Jékely). Uz to v. opširnije u Zsombor Jékely, "Címerkönyvek és címereslevelek: magyar nemesi címerek a konstanzi zsinat idején", u: *Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris. Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulójának alkalmából*, ur. Attila Bárány i László Pószán (Debrecen, 2014), 357-372; Bárány, "A fejedelmi lovagrendek", 21-24 i slike na 328. Za povijesni kontekst izdavanja grbovnica Gorjanskome u Parizu v. sada naročito Attila Bárány, "Zsigmond király, a konstanzi zsinat és a százéves háború", *Századok* 144 (2010), 1345-1396; isti, "Zsigmond király angliai látogatása", *Századok* 143 (2009), 319-356; isti, "Zsigmond király 1416-os angliai kísérete", *Aetas* 19, br. 3-4 (2004), 5-30.

Nikola Gorjanski mlađi umro je potkraj 1433., u godini u kojoj je Žigmund bio u Rimu okrunjen za cara. Pokopan je u Budimu, u posebno za tu svrhu sagrađenoj kapeli tamošnje glavne župne crkve Blažene Djevice (danas poznate kao *Mátyás-templom* 'Matijina crkva'). Ta je grobna kapela Gorjanskih bila prigradna uz sjevernu apsidu budimske crkve, a njezini ostaci izašli su posljednji put na vidjelo tijekom temeljite historicističke restauracije u kasnom 19. stoljeću, kada je ta barokizirana, ali u osnovi još uvijek srednjovjekovna građevina pretvorena u devetnaestostoljetnu, neogotičku. Na mjestu nekadašnje kapele Gorjanskih, koja je nosila posvetu Svima Svetima, sada stoji nova kapela sv. Stjepana, a od nadgrobne ploče palatina Nikole mlađega sačuvalo se tek nekoliko ulomaka.⁴¹

Brat palatina Nikole mlađega, Ivan, djelovao je pomalo u njegovoj sjenci i nije bio povijesna osoba tako široka djelokruga. Najvažniji uspon doživio je kao Žigmundov nositelj naslova usorskog vojvode (od 1412. do 1417.). Bio je vojskovođa tadašnjih ugarskih pohoda u Bosnu, poglavito onih protiv Hrvoja Vukčića 1413. i 1415. Potonji je završio teškim ugarskim porazom kod Doboja ili, vjerojatnije, u Lašvi, u kojem je i Ivan Gorjanski pao u sužanjstvo Osmanlija, Hrvojevih saveznika. Otud je izbaavljen 1416. zacijelo uz visoku otkupninu. Poslije mu je, 1422. godine, kralj Žigmund predao utvrdu Srebrnik na Majeveci, s pripadajućim okrugom u koji je spadao i kaštel u Brčkom na Savi, što je Ivan Gorjanski potom držao do svoje smrti 1428.⁴²

**

Burna politička zbivanja u razdoblju nakon smrti Ludovika I. ostavila su duboke tragove u mentalitetu i političkim raspoloženjima ugarsko-hrvatskog društva, a mnoge epizode pamtile su se na različite načine u različitim djelovima toga društva, pretvarajući se pritom u povijesno nepouzdanu legende. Jedan događaj, prelomljen kroz prizmu usmenog prepričavanja i kolektivnog pamćenja, sačuvalo se u takvu obliku zahvaljujući oko pola stoljeća mlađim

41 Engel, "Zsigmond bárói", 418; *Sigismundus rex et imperator*, 305-306 (Zs. Jékely); Bárány, "A fejedelmi lovagrendek", 24.

42 Wertner, „A Garaiak“, 916-919; Engel, *Magyarország*, sv. 2: 81; Pál Engel, "Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 16 (1998), 68-71; za Ivanovo osmansko sužanjstvo v. uz to osobito Elemér Mályusz i Gyula Kristó, *Johannes de Thurocz, Chronica Hungarorum. II: Commentarii*, 2 sv. (Budapest: Akadémiai kiadó, 1988), 2: 266-268.

narativnim vrelima. To je spomenuti boravak kralja Žigmunda u Šiklošu pod zaštitom Gorjanskih, u rujnu i listopadu 1401. Stvarne okolnosti te Žigmundove internacije u kasnijoj su usmenoj predaji iskrivljene. Na temelju te predaje i ponešto vlastitoga domišljanja, događaj je pola stoljeća kasnije za-bilježio znameniti i plodni talijanski humanistički pisac Enea Silvio Piccolomini (1405.-1464.), koji je od 1456. bio kardinal, a od 1458. do smrti papa pod imenom Pio II. Njemu se ta zgoda činila toliko zanimljivom da ju je ponavljao, s malim varijacijama, u više svojih povijesnih djela u kojima je obrađivao tadašnju noviju povijest različitih europskih zemalja. Najpodrobniji inačicu razradio je 1456. u sklopu svoga komentara uz životopis tadašnjega napuljsko-sicilskog kralja Alfonza V. Aragonskog, koji je te godine napisao Piccolominijev prijatelj Antonio Beccadelli. Piccolomini je u komentaru donio, uz ostalo, razne anegdote iz života kralja i cara Žigmunda, dotaknuvši se i njegove borbe s protivnicima u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. Kada je pao u ruke gnjevnim pobunjenicima, oni su kralja od svoje volje – prema Piccolominijevu pripovijedanju – predali Gorjanskima. Tada se zbio dramatičan prizor u kojem je presudnu ulogu odigrala udovica staroga palatina Nikole (Piccolomini joj ne navodi ime; iz drugog izvora znamo da se zvala Jelena, ali ne znamo iz kojeg je roda potjecala). To je Piccolomini prikazao ovako:

“Kada su ga Ugri uhvatili, Žigmunda su na čuvanje, dok mu se sudom svih urotnika ne izrekne kazna, dobila dvojica mladića obiteljskim imenom Gorjanski (*Garii*), čiji je otac bio ubijen po njegovom nalogu. Pošto ih je uzalud pokušavao nagovoriti da ga puste na slobodu, pozvavši k sebi njihovu obudovjelu majku reče joj: ‘Znadem, ženo, da ti je smrt tvoga muža bila vrlo mučna i da si ogorčena na mene kao na krivca za nju. Ali ja ti se kunem višnjim Bogom: nerado sam odobrio da se tako znatna čovjeka smakne. Kraljica je optužila njega i ostale, s time su se suglasili ostali prvaci kraljevstva te su donijeli presudu da svi zaslužuju smrt. Novodošao u kraljevstvo, nisam tada još poznao vaše stranačke borbe. Ono što bi većina kneževa odlučila ja sam morao neizostavno izvršiti. Ali neka bude: tvoga sam muža znajući i hoteći dao nasilno usmrtiti. Hoćeš li me ti zbog toga predati gnjevu tvojih sinova ili ostalih? A kakva će, pobogu, korist iz toga proizaći za tebe ili za njih? Ja nisam bez braće ili prijatelja, koji će moju krv osvetiti, a ni Ugarska neće dugo biti bez kralja. Koji su slični kralju osjećaju strah. Nije kod njih dobro primljen nitko tko je ukaljao ruke kraljevskom krvlju. Ako me pak poštediš, uzet ću si za ženu jednu od kćeri Hermana grofa Celjskog, tvoga rođaka,

uz bratovu i tastovu pomoć naposljetku ću zadobiti kraljevsku vlast koja mi pripada, tvoji će mi sinovi biti draži od svih drugih i učinit ću da cijelo tvoje potomstvo osjeti koristi od takva postupka. O tome sam govorio i tvojoj djeci, ali njihova dob ne shvaća koliko je tu potrebno. Treba da ti, koja imaš više razbora, povedeš brigu i o njima i o sebi.' Uvjerena tim riječima, žena je kralja pustila da ode. On je, sklopivši brak s Barbarom Celjskom i poslije kratka vremena potukavši buntovnike, kao pobjednik zadobio kraljevinu te je, izvršavajući dano obećanje, mlade Gorjanske uzvisio iznad kneževa."

(Captum ab Hungaris Sigismundum duo adolescentes cognomento Garii, quorum pater ab eo neci traditus fuisset, custodiendum acceperere, donec omni conspiratorum iudicio in eum animadverteretur, quos cum ille, ut se dimitterent, frustra pertentasset, vidua eorum matre ad se vocata, 'Scio', inquit, 'mulier, viri tui mortem tibi acerbissimam fuisse teque mihi tanquam auctori eius infensam, verum ego per superos iuro: invitus tanti viri exitio assensus sum. Regina eum atque alios accusavit, condescenderunt regni proceres atque in reos mortis sententiam tulere. Ignarus ego factionum vestrarum novus ad regnum veneram. Quod regulorum maior pars decrevisset, id mihi exsequi necessarium erat. Esto tamen: virum tuum sciens volensque neci dederim cruciandum. Tune propterea natorum tuorum aut aliorum iracundie me obiicies? Et quis, obsecro, vel te vel illos fructus sequetur? Non desunt mihi fratres et amici, qui meum sanguinem ulciscantur, neque Hungaria rege diutius carebit. Exempla regis timent. Nemo apud eos acceptus est, qui manus suas regio sanguine cruentaverit. Quod si me missum feceris, ex filiabus Hermanni comitis Ciliae, necessarij tui, uxorem ducam, fratris ac soceri adiutus opibus regiam demum potestatem vendicabo, filios tuos in primis caros habebō efficiamque ut omnis posteritas tua hoc factum sibi fructuosum sentiat. Hoc ego cum liberis tuis egi, sed non capit etas, quantum necesse est. Te, que plus sapis, et illis et tibi consulere oportet.' Persuasa mulier regem dimisit. Is Barbara Ciliensi in matrimonium accepta brevi post tempore debellatis rebellibus victor regnum obtinuit promissoque satisfaciens Garios iuvenes super regulos extulit.)⁴³

Istu pripovijest Piccolomini je ponovio, u skraćenom obliku, u svojem djelu *O Europi (De Europa)*, koje je dovršio 1458. malo prije nego što je izabran za papu. Tu o kralju Žigmundu čitamo sljedeće:

43 Za razliku od više drugih Piccolominijevih djela, još nema novoga kritičkog izdanja djela *Commentarius in quatuor libros De dictis et factis Alfonsi Regis Aragonum Antonii Panormitae*. Gore prevedeni ulomak citiran je integralno u sklopu najnovijeg izdanja Piccolominijeve knjige *O Europi: Enee Silvii Piccolominei postea Pii pp. II, De Europa*, prir. Adrianus van Heck [Studi e testi, sv. 398] (Città del Vaticano, 2001), 32.

“Prva mu je žena bila Marija, kći kralja Ludovika, s kojom je zadobio kraljevstvo. Zbog nje je mačem pogubio trideset i dva kneza, najistaknutija u Ugarskoj, koji su se u nekom času pobunili. To je bilo uzrokom da je malo poslije, kada je kraljica već umrla, bio bačen u lance i jednoj ženi udovici, čijeg je muža smaknuo, predan na čuvanje dok prvaci kraljevine ne donesu odluku o njegovoj kazni. Ali uhićenika nije u krajnjoj nevolji napustila providnost, tako da je on, budući vješt na jeziku, toj ženi dokazao da joj je daleko bolje poštediti kraljevsku krv negoli proliti je. Pošto ga je ona pustila da ode, uzeo si je za ženu Barbaru, kćer Hermana grofa Celjskog, nedugo potom se, okupivši pomagače, domogao svoga kraljevstva i kaznama udario na izdajnike. Udovičine je sinove obasuo i častima i imanjima tako da budu među glavnim prvacima u kraljevstvu, a sin jednoga od njih, Ladislav Gorjanski, palatin kraljevstva, još je i sada živ.”

(Uxor ei prima fuit Maria, Ludovici regis filia, cum qua regnum accepit. Illius causa duos et triginta regulos in Hungaria primarios, qui aliquando rebellassent, gladio percussit. Ob quam rem et ipse paulo post, regina fatis functa, in vincula coniectus est mulierique vidue, cuius virum interfecerat, in custodiam traditus, donec regni proceres supplicium decernerent. Sed non defuit capto in extremis rebus providentia, qui, ut erat facundia potens, mulieri longe melius esse ostendit regium sanguinem conservare quam fundere. Dimissus ab ea Barbaram Hermanni comitis Cilie filiam, duxit uxorem, nec diu postea comparatis auxiliis regnum vendicavit, de proditoribus supplicium fumpsit. Mulieris vidue filios et honoribus et opibus inter primos regni proceres cumulavit, quorum adhuc alterius vivit filius, Ladislaus Garius, comes regni palatinus.)⁴⁴

Iako je osnovna situacija – boravak kralja Žigmunda u domu Gorjanskih koji su ga “čuvali” i kojima su ga ostale velmože predali – povijesno vjerodostojna, u gotovo svim ostalim elementima Piccolominijev izvještaj odudara od utvrđenih činjenica. Najprije, predodžba o ugarskoj pobuni protiv Žigmunda jako je pojednostavnjena. Kaže se pritom da je otac Gorjanskih, stari palatin Nikola, bio jedan od pobunjenika koje je kralj dao smaknuti (po kraljičinu savjetu), što je posve suprotno stvarnom stanju; palatin je bio ključni saveznik kraljice Marije i smaknuli su ga, kao takva, upravo njezini protivnici. S tim u vezi, Žigmundovi protivnici nisu uhićenog kralja predali Gorjanskima kao svojim sumišljenicima, nego je takvu predaju Nikola mlađi Gorjanski ishodio pregovorima i uz uvjet da kao taoca preda vlastitog sina. U

44 Piccolominei, *De Europa*, 30.

“sužanjstvu” kod Gorjanskih Piccolominijev Žigmund pregovara s udovicom ubijenog palatina, jer su njezini sinovi premladi za razborite odluke. Zapravo, braća Nikola mlađi i Ivan nisu 1401. bili nezreli mladići, nego vjerojatno već u četvrtom desetljeću života. Po godinama su svakako bili blizu samome Žigmundu (rođenom 1368.). Upada u oči spremnost autora priče da ključne uloge dodijeli ženama: kraljica Marija potiče Žigmunda na krvav obračun s buntovnim velikašima, a udovica Gorjanska donosi mudru i dalekosežnu odluku, korisnu za svoje potomstvo. Danas je nemoguće razlučiti što je u toj priči kolektivno stvorena osnova, oblikovana u ugarskoj usmenoj predaji, a što su Piccolominijevi dodaci. Ako se Piccolomini uglavnom držao onoga što je čuo, možemo u toj pojedinosti vidjeti sklonost kolektivnog uma da u političkim borbama razazna prikrivenu, ali djelotvornu upletenost ženskih prstiju: nema dobre spletke ili “zakulisne igre” u koju nije uključena kakva lukava ili kobna žena!

Spominjanje Barbare Celjske također je samo u najosnovnijem podatku pouzdano. Ona doista jest bila druga Žigmundova supruga. Jasno je i zašto je tvorac te pripovijesti smatrao važnim spomenuti je. Iz velikaške obitelji Celjskih potjecala je i druga supruga Nikole mlađeg Gorjanskoga, Ana, Barbarina starija sestra. Preko Celjskih su, dakle, kralj Žigmund i Nikola Gorjanski bili pašenozi ili pašanci i takvom su zajedničkom svojtom učvrstili svoje političko savezništvo. Moguće je da su prvi dogovori o takvom bračnom povezivanju s Celjskima doista pali tijekom Žigmundove internacije u Šiklošu. Ipak, Piccolominijevo pripovijedanje o tome sadrži anakronizme, jer Gorjanski u to vrijeme vrlo vjerojatno još nije bio u braku s Anom Celjskom (kao njegova supruga ona se spominje tek od 1408.), a i kralj se Žigmund, kad se domogao slobode, prvo obračunao s velikaškim protivnicima pa tek potom oženio Barbarom Celjskom (1405.).⁴⁵

Još opširniju i znatno kompleksniju verziju pripovijesti o Žigmundovoj internaciji u Šiklošu donio je domaći povjesničar Ivan Thuróczy u svojoj znamenitoj *Ugarskoj kronici*, tiskanoj 1488. i pisanoj tijekom nekoliko prethodnih godina. Thuróczy je s jedne strane znao za Piccolominijev prikaz toga događaja, a s druge je puno bolje od njega poznao stvarne političke prilike u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu na početku 15. stoljeća. Stoga je preuzeo neke tvrdnje iz Piccolominijevog teksta, poduprtog papinskim autoritetom, ali

45 Engel, *The realm*, 206-207; Árvai, „A házasságok szerepe”, 106-107.

ih je modificirao i proširio mnogim novim elementima.⁴⁶ Potanku analizu toga ulomka Thuróczyjeve kronike odložiti ćemo za drugu priliku. Zaključno sada valja reći sljedeće. Legenda o događajima 1401. koju su, svaki na svoj način, zabilježili Piccolomini i Thuróczy vjerojatno je proistekla iz domišljanja i nagađanja šire političke javnosti u petnaestostoljetnoj Ugarskoj, zainteresirane ali ne i sasvim dobro upućene u zbivanja na kraljevskom dvoru i oko njega. Slikovitom pričom o kraljevu boravku kod Gorjanskih u Šiklošu ti su slojevi društva pokušali naći rješenje za zagonetku goleme moći i utjecaja koje su članovi obitelji Gorjanskih imali sve do dolaska Matije Korvina na prijestolje. Dramatičan preokret i tajni sporazum koji su se u Šiklošu tobože zbili hranili su maštu osobito pripadnicima jednoga društvenog sloja, mnogoljudnoj sitnoj i srednjoj vlasteli, kao što je to sazeo Pál Engel: “To što se sačuvalo u kronici čini se da je jedna od onih priča kojima su si plemići po zabačenim ladanjskim kurijama kratili vrijeme dok su iščekivali Žigmundov kraj.”⁴⁷

Politički raskol kraljevstva u kasnom 14. i na početku 15. stoljeća proizveo je niz javnih predodžaba i stereotipa o glavnim akterima na suprotstavljenim stranama, koje bi bilo moguće podrobnije istraživati i iz vizure imagologije. Na pristrane i “navijačke” predodžbe suvremenika nadogradile su se kasnije predodžbe i konceptualne konstrukcije povjesničara. Među njima u hrvatskoj historiografiji istaknuto mjesto pripada zamisli Franje Račkoga o zbivanjima od 1383. do 1408. kao o “pokretu na slavenskom jugu, koj bješe izazvan ugarskom politikom težećom za hegemonijom državnom nad zemljama do Balkana i Adrije”.⁴⁸ U tom okviru, iznimno važna uloga velikaškog roda Gorjanskih u mađarskoj kao i u hrvatskoj povijesti ogleda se u činjenici da su i o njegovim članovima bile stvorene i prenošene stanovite stereotipne predodžbe. Negativna karakterizacija Gorjanskih (posebice dvojice palatina, Nikole starijega i mlađega) oblikovala se prvotno uglavnom u društvenom miljeu ugarsko-hrvatskog srednjeg i nižeg plemstva, a korijeni su joj bili u događajima oko umorstva Karla Dračkog, u simpatijama prema poraženom protudvorskom pokretu Horvata i Paližne, u čvrstoj podršci koju su Gorjanski davali kralju Žigmundu (kojeg je ksenofobija ugarskog plemstva, prema jednom izvoru, doživljavala kao “češku svinju”), u njihovu navodnu manipuli-

46 O tome usp. Mályusz i Kristó, *Johannes de Thurocz*, sv. 2: 251-254.

47 Engel, *The realm*, 211.

48 Rački, “Pokret” (3. dio), 102.

ranju kraljem i golemoj materijalnoj koristi koju su iz toga za sebe izvlačili.⁴⁹ Ni ocjena modernih povjesničara nije bila povoljnija za Gorjanske, pa je tako o Nikoli mlađemu primjerice Franjo Rački sažeto presudio: “korist obiteljska stala mu nad narodnom”.⁵⁰

Svojevrsnu krunu takva, dakako uvelike anakroničnog, razmišljanja o velikašima Gorjanskim i o previranjima njihova vremena ne nalazimo u djelima povjesničara, pa ni u književnim djelima kakvo je roman *Kletva* (1882.) Augusta Šenoae, nego u jednom likovnom djelu. Riječ je o velikoj slici u ulju na platnu Otona Ivekovića koja prikazuje “Bitku kod Gorjana 1386. godine” (započeta 1901. i dovršena 1907.) i koja se sada nalazi na istaknutom javnom mjestu u Đakovu. Na toj je slici u liku starijega Nikole Gorjanskoga zapravo portretiran tada u hrvatskoj javnosti naširoko omraženi hrvatski ban, mađarski grof Károly Khuen-Héderváry (banovao od 1883. do 1903.).⁵¹

**

Palatinska grana Gorjanskih nastavila se Nikolinim potomcima. Među njegovim sinovima istaknuo se jedino Ladislav, kojeg je Nikoli rodila druga žena Ana Celjska i koji je također, kao treći u naraštajnom nizu, u kasnijem dijelu života postigao palatinsku čast. Vršio ju je od 1447. do 1458., u razdoblju velike političke nestabilnosti u Ugarskoj. Prije toga bio je u dva navrata mačvanski ban (1431.-1441. i 1445.-1447.), ponavljajući tako put uspona na visokim državnim službama kakvim su prošli i njegov otac i djed. Između ostaloga je kraće vrijeme, od studenoga 1439. do svibnja 1440., vršio i službu kapetana kraljevske prijestolne utvrde Višegrada na Dunavu te je po tome bio i čuvar ugarske Svete krune u tom burnom prijelomnom razdoblju.

Ladislav je bio posljednji krupni politički igrač iz obitelji Gorjanskih. Nakon smrti kralja Žigmunda i potom kratke vladavine njegovog zeta Alberta Habsburgovca, Ladislav Gorjanski bio je jedan od predvodnika onog dijela ugarske političke elite koji je podržavao krunidbu Albertova postum-

49 Usp. Engel, *The realm*, 202 i 211.

50 Rački, “Pokret” (3. dio), 44.

51 Marijana Schneider, *Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj* [Katalog muzejskih zbirki III] (Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1969.), 36. Zanimljivo je da je na toj slici jedan od posljednjih hrvatskih banova povezan s jednim srednjovjekovnim banom, premda je u hrvatskoj historiografiji, kao što je već rečeno, hrvatsko banstvo starijega Nikole Gorjanskoga praktično nepoznato.

no rođenog sina, i Žigmundova unuka, Ladislava V (1440.-1457.). Nasuprot toj velikaškoj stranci “legitimista” stajala je brojnija stranka pobornika poljskog kandidata Vladislava I Jagelovića, koju su predvodili Nikola Iločki i Ivan Hunyadi. Oni su početkom 1441. kod Báticaséka u Podunavlju potukli snage kojima je zapovijedao Gorjanski. Bitka kod Varne 1444., u kojoj je kralj Vladislav poginuo, ponovno je u Ugarskoj uspostavila ravnotežu sukobljenih snaga u kojoj je Gorjanski najprije još jednom postao mačvanski ban, a zatim i stekao naslov palatina, te se naposljetku izmirio i sklopio savez s Hunyadijem i Iločkim. 1453. bio je pak u savezu s Iločkim i grofovima Celjskim, stvorenom s ciljem da se ograniči Hunyadijeva namjesnička uprava i omogući mladom Ladislavu V da uspostavi punu vlast. Iznenađna kraljeva smrt 1457. otvorila je nakratko Gorjanskome mogućnost da i sâm pretendira na ugarsko-hrvatsko prijestolje, ali velikaška podrška koju je uživao pokazala se nedovoljnom kada je na početku 1458. većina plemstva za novog kralja izabrala Hunyadijeva sina Matiju Korvina. Gorjanski se priklonio takvoj odluci, ali je svoju potporu pokušao uvjetovati, između ostalog time da će kralj Matija oženiti njegovu kćer Anu. To su mu u Matijino ime obećali njegova mati Elizabeta i ujak Mihael Szilágyi, ali obećanje je izigrano u zamršnim zapletima onodobne ugarske i srednjoeuropske visoke politike. Štoviše, novi kralj ubrzo je Gorjanskoga lišio palatinske časti pa se ovaj udružio s drugim nezadovoljnim velmožama i, u veljači 1459., priznao cara Fridrika III Habsburgovca kao zakonitog kralja Ugarske. Umro je ubrzo potom kao protivnik kralja Matije.⁵²

Suvremenicima se Ladislav Gorjanski, izgleda, činio i krupnijom političkom figurom nego što je to stvarno bio prema ocjeni modernih povjesničara. Tako ga, primjerice, na više mjesta u svojim djelima spominje već citirani Enea Silvio Piccolomini ili papa Pio II. Gore je već navedeno jedno takvo mjesto iz djela *O Europi*. Drugo se nalazi u spisu *O slavnim muževima (De viris illustribus)*, nastalom oko 1445. Govoreći o nemirima što su za ugarsko-hrvatskog kralja Alberta, u svibnju 1439., izbili u Budimu protiv gradske vlasti u kojoj su dominirali Nijemci, Piccolomini ondje opisuje kralja i kra-

52 Wertner, “A Garaiak”, 927-929; Engel, *Magyarország*, sv. 2: 81; Petar Rokai, Zoltan Đere, Tibor Pal i Aleksandar Kasaš, *Istorija Mađara* (Beograd: Clio, 2002), 153-160; Engel, *The realm*, 278-299; András Kubinyi, *Matthias rex*, prev. Andrew T. Gane (Budapest: Balassi kiadó, 2008), 23-35, 53-63; *Matthias Corvinus, the king: Tradition and renewal in the Hungarian royal court, 1458-1490. Exhibition catalogue*, ur. Péter Farbaky et al. (Budapest: Budapest history museum, 2008), 198-199.

ljicu kako se ustrašeni skrivaju u utvrđenom dvoru, a ni velikaši se ne ufaju suprotstaviti gradskom puku koji po ulicama pljačka i ubija. Iznimka je “ban Ladislav”, tj. tadašnji mačvanski ban Ladislav Gorjanski. On je, prema Piccolominiju, postupio ovako:

“Ali ban Ladislav, velik barun u Ugarskoj i kraljičin krvni srodnik, uzjahavši konja išao je po gradu i mnogim molbama primirio bijes puka; oni su ga, naime, cijenili kao ugledna zbog njegovih nazora i zasluga.”

(*Sed Ladislaus banus, magnus in Hungaria baro regineque coniunctus sanguine, ascendens equum per urbem ivit multisque precibus furorem populi mitigavit; nam pietate gravis ac meritis apud eos censebatur.*)⁵³

Značajno je što je u tom kratkom prikazu Ladislava Gorjanskog Piccolomini uporabio književni izričaj *pietate gravis ac meritis*, preuzet iz Vergilijeve *Eneide* (pjevanje prvo, stih 151), najvećeg i najutjecajnijeg epskog pjesničkog djela rimske starine. Njegov je izvorni smisao u danom kontekstu teško prevesti s malo riječi na današnji hrvatski (ponajprije zato što pojam *pietas* znači i pobožnost, i domoljublje, i rodoljublje, i pravdoljublje, i općenito vjerno poštivanje dužnosti). Piccolomini pritom nije samo posudio jednu prikladnu latinsku sintagmu iz slavnog djela, nezaobilaznog u višoj naobrazbi u europskom srednjovjekovlju, nego je preko nje promišljeno uputio i na mjesto u *Eneidi* u kojem je se čita. Ondje je, naime, riječ o tome kako bog Neptun umiruje morsku oluju u kojoj stradavaju brodovi glavnog junaka, a to se božje smirivanje mora uspoređuje s pučkim ustankom čiji bijes jenjava kada buntovnici opaze među sobom kakva ozbiljna muža dostojanstvena držanja, koji uživa ugled zbog svojih duhovnih kreposti i vrijednih djela (*pietate gravem ac meritis si forte virum quem conspexere*).

Piccolomini je dakle, barem za književne znalce, spomenutim citatom postavio putokaz: naznačio je da budimski nemiri 1439. i hrabro držanje “bana Ladislava” u njima imaju prauzor opisan u temeljnom književnom djelu, da se tu ponavlja (arhe)tipska situacija koju je u kanonskom tekstu prikazao još nedostižni Vergilije. Od toga su povezivanja i suvremeni događaji u Ugarskoj i osoba Ladislava Gorjanskog dobivali na važnosti i povijesnoj relevantnosti.

Jedan zanimljiv spomen Ladislava Gorjanskog nalazi se i u Piccolominijevoj korespondenciji. U opširnu pismu koje je 28. listopada 1445. uputio

53 Cit. prema Piccolominei, *De Europa*, 38.

biskupu Passaua Leonardu od Laiminga, Piccolomini je ocrtao vladavinu i nesretni kraj Vladislava I. Jagelovića, kralja Poljske i Ugarske, i u tom je sklopu naveo da je njegova ugarska krunidba, u srpnju 1440., bila izvedena uz pomoć prijevare i prisile. Konkretno, prema Piccolominiju su Vladislavovi ugarski pristaše namamili k sebi u Budim ostrogonskog nadbiskupa kardinala Dionizija Szécsija i bana Ladislava Gorjanskog pa ih pod prijetnjom smrću nagnali da sudjeluju u krunidbi u Stolnom Biogradu: nadbiskupa da Vladislava okruni, a Gorjanskog da mu položi prisegu vjernosti. Nijedan od njih, piše Piccolomini, nije u toj prilici bio spreman odbiti učiniti to što se od njih zahtijevalo te tako izgubiti život kako bi sačuvao čast, kao što su u rimskoj starini bili postupili državnik Katon Mlađi i vojskovođa Marko Atilije Regul.⁵⁴

Poslije je to pismo čitao Zbigniew Oleśnicki, krakovski biskup i prvi poljski kardinal, koji se dopisivao s Piccolominijem. U opširnu odgovoru koji mu je uputio iz Krakova 10. rujna 1453. Oleśnicki je izrazio čuđenje nad takvim Piccolominijevim tvrdnjama, pitajući se tko je njegovom “čestitom srcu” mogao ispričati takve bezočne izmišljotine. Oleśnicki je osobno sudjelovao u dotičnim zbivanjima oko kralja Vladislava u Ugarskoj pa dobro zna da je kardinal Dionizije obavio krunidbu dostojanstveno i bez ikakve prisile. S banom Ladislavom Gorjanskim (*Ladislaus banus de Gara*) stvari stoje nešto drukčije. Slijedi poveći ulomak pisma u kojem Oleśnicki opisuje položaj i držanje Gorjanskoga. Na njega su mnogi u Ugarskoj bili gnjevni jer je, kao čuvar Svete krune, dopustio da ona bude ukradena. Zbog toga je bio uhvaćen i malo je nedostajalo da izgubi glavu. U takvu se situaciju upleo sam kralj Vladislav, zatraživši od bijesnog puka da Gorjanskom poštedi život i oslobodi ga. Čak je zaprijetio da će, ne učine li Ugri tako, napustiti Ugarsku i vratiti se u Poljsku, jer nipošto ne želi prekršiti jamstvo sigurnosti koje je Gorjanskome dao za dolazak u Budim. Gorjanski je tako bio spašen zahvaljujući kralju, ali se poslije ponio nezahvalno, okrenuvši se, sa svojim saveznicima, oružanom rukom protiv njega. No, ipak ga je stigla Božja pravda kad je kraljevska vojska skršila njegove čete, a sam Gorjanski bio primoran da sramotnim bijegom spašava goli život (u bitki kod Báticaséka 1441.).⁵⁵

54 Rudolf Wolkan, *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*, sv. I/1-III/1 [Fontes rerum Austriacarum, II: Diplomataria et acta, sv. 61, 62, 67, 68] (Wien: Alfred Hölder, 1909-1918), sv. I/1: 562-579, br. 192, cit. 564.

55 Wolkan, *Der Briefwechsel*, sv. III/1: 250-251.

Nesumnjivo ponešto pristran i nesklon Ladislavu Gorjanskom, opis tih zbivanja iz pera krakovskog nadbiskupa upadljivo odudara od onoga kako je Gorjanskog ocrtao Piccolomini, aludirajući na Vergilija i njegovu sliku ugledna i dostojanstvena čovjeka čija pojava primiruje uskomešani puk.⁵⁶ Za realnu predodžbu o zapletenim zbivanjima u razdoblju između smrti kralja Alberta i dvostruke krunidbe u Ugarskoj (one tek rođenoga Ladislava V. i poljskog kralja Vladislava) potrebno je, dakako, proučiti i druge izvore, koji također spominju Gorjanskoga. Među njima su posebno zanimljive *Uspomene (Denkwürdigkeiten)* Helene Kottanner, dvorkinje kraljice Elizabete Luksemburške, Albertove supruge i potom udovice. Iz tog neobičnog izvora (rijetkog s obzirom na vrstu i jer mu je autor žena iz nevladarskog svjetovnog staleža) proizlazi da sam Gorjanski nije bio upleten u krađu Svete krune iz višegradske riznice i da je njegova krivnja za to posve neizravna.⁵⁷ Iste događaje opisuje, u pojedinostima nepouzdana, i kasniji kroničar Thuróczy, koji tvrdi da je Ladislav Gorjanski bio prisutan na krunidbi Ladislava V u Stolnom Biogradu (15. svibnja 1440.). Ispitivanjem svih relevantnih izvora pokazalo se da je to netočno i da “Ladislav Gorjanski poslije Albertove smrti uopće nije bio tako nepokolebljivo odan Elizabeti kako bi se moglo pomisliti na temelju njihova srodstva”.⁵⁸

Teret kraljeve nemilosti naslijedio je jedini sin palatina Ladislava i njegove žene Poljakinje Aleksandre od Cieszyna, Job Gorjanski. To se starozavjetno ime tada prvi put pojavljuje kod Gorjanskih. Job više nije pripadao nizu moćnih i utjecajnih Gorjanskih; ugled koji je još uživao počivao je samo na njegovim golemim naslijeđenim imanjima, koja su se postupno osipala. Nikada nije zadobio kraljevo povjerenje i put do visokih dvorskih službi bio mu je zatvoren. Umro je početkom 1481. ne ostavivši nasljednika; nadživjela ga je samo udovica Eufrozina, kći Nikole Iločkoga.⁵⁹ S Jobom se ugasila palatinska loza Gorjanskih.

56 O prepisci Piccolomini-Olešnicki v. još i Nancy Bisaha, “‘Discourses of power and desire’: the letters of Aeneas Sylvius Piccolomini (1453)”, u: *Florence and beyond: Culture, society and politics in Renaissance Italy. Essays in honour of John M. Najemy*, ur. David S. Peterson i Daniel E. Bornstein (Toronto: Victoria University – Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2008), 121-134.

57 O tome v. James Ross Sweeney, “The tricky Queen and her clever lady-in-waiting: stealing the crown to secure succession, Visegrád 1440”, *East Central Europe / L’Europe du Centre-Est* 20-23 [= *Special issue: Women and power in East Central Europe: medieval and modern*] (1993-1996), 87-100, naročito 95-97.

58 Mályusz i Kristó, *Johannes de Thurocz*, sv. 2: 302.

59 Wertner, “A Garaiak”, 929-931; Kubinyi, *Matthias rex*, 43; Engel, *Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 4. tábla: Garai (nádori ág).

Nestanak glavne loze Gorjanskih bio je događaj vrijedan da ga zabilježi najvažniji ugarski kroničar toga razdoblja, Talijan Antonio Bonfini (oko 1430.-1502.), u svojem djelu *Dekade ugarske povijesti*. Tijekom operacija što ih je 1481. vodio protiv sveterimskog cara Fridrika III. Habsburgovca, na povratku iz Štajerske, kralj Matija Korvin je prema Bonfiniju učinio sljedeće:

“Matija je dakle, kada je shvatio da ga je car izigrao, krenuo na put k Budimu i pritom svratio do Šikloša, jer je dočuo da je gospodar toga gradića napustio ovaj svijet. Mihael Gorjanski, naime, koji je između svih velmoža neprijeporno bio smatran za najodličnijeg rodom i moći, od života se oprostio nemajući potomaka; trgovišta, sela i ostala njegova dobra prešla su, dakako, u državni fisk. Na tom je putovanju kralj, preko svojih punomoćnika, preuzeo sve kaštele Gorjanskih.”

(Mathias igitur, postquam se deceptum ab imperatore esse cognovit, Budam versus iter inquit et ad Soclos divertit, cum oppidi dominum diem obivisse sensisset. Michael enim Gara genere ac viribus ceterorum sine controversia procerum prestantissimus semper habitus sine liberis vita decesserat: oppida, ville ceteraque bona ad fiscum sane reciderant. In hoc itinere cuncta per legatos Garensum castella recipit.)⁶⁰

Premda Bonfini pokojnika zove *Michael Gara*, to je svakako pogreška i nema dvojbe da je tu riječ o Jobu Gorjanskom.

**

Kao što je već rečeno, palatinsku lozu Gorjanskih nadživjela je tzv. banska loza. U vrijeme Jobove smrti (1481.) nju su činili samo jedan muškarac i nekoliko žena ili djevojaka: to su bili Lovro, sin Ivanov, njegove sestre Jeronima, Doroteja i Klara, a uz njih je još bila živa i njihova mati Ana, Ivanova udovica.⁶¹ Taj je u to vrijeme već pokojni Ivan bio jedini poznati potomak mačvanskog bana Deziderija Gorjanskog. Po Dezideriju su se svi kasniji članovi te loze kitili nadimkom Bánffy (‘Banovići’). On je 1421. stekao utvrdu Drenovac u Križevačkoj županiji (sada Slatinski Drenovac na Papuku), koju

60 Antonius de Bonfinis, *Rerum ungaricarum decades*, sv. 1-4/1, prir. I. Fögel, B. Iványi i L. Juhász (Leipzig-Budapest, 1936-1941), sv. 4/1: 106.

61 Tako je prema Engelu, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 2. tábla: Garai Bánfi. Prema Wertneru, “A Garaiak”, 910 i 938, Lovrine sestre zvale su se Ana, Doroteja i Klara.

su potom njegovi potomci često isticali u svojem posjedničkom pridjevku (*de Darnowcz*).⁶² Ivan Deziderijev nije vršio nikakvu političku funkciju i rijetko se javlja u izvorima. Ni njegov sin Lovro nije se uspio izdići do neke od stepenica u državnoj vlasti, ali ga spominju brojniji izvori, i to u dugom razdoblju od gotovo pola stoljeća. Bitna je činjenica pritom bila da se Lovrina sestra Klara udala za Ivana Kishorváta “od Hlapčića”, člana obitelji što se u Vukovsku županiju doselila iz Bosne ili iz Hrvatske. Srodivši se tako s Gorjanskim, taj je Ivan Kishorvát postao i suvlasnik njihovih imanja. Bio je, po svoj prilici, dosta stariji od svoga šurjaka Lovre pa ga zato listine redovito navode ispred njega. Po svemu se čini da je i u političkim postupcima Ivan Kishorvát vodio glavnu riječ, a Lovro Bánffy ga je slijedio. U dinastičkoj krizi poslije smrti kralja Matije Korvina 1490. stali su obojica na stranu Maksimilijana Habsburgovca, koji je do ljeta 1491. pokušavao vojnim sredstvima realizirati svoje pravo na ugarsko-hrvatsko prijestolje. U tom sklopu oni su sudjelovali u napadima na posjede velikaša Geréba od Vingárta, koji su podupirali kralja Vladislava II. Jagelovića. Prema optužbi potonjih, Ivan Kishorvát i Lovro Bánffy, zajedno s Franjom i Ivanom Berislavićem Grabarskim te nekim ljudima vranskog priora Bartola Berislavića, tijekom 1490. redom su harali, pljačkali, ubijali i palili u trgovištima u posjedu Gerébâ - u Ivankovu, Szombathelyu kod Koške, Šarengradu i Osijeku.⁶³

Zbog takva je držanja Vladislav II. u svibnju 1491. Lovri Bánffyju i Ivanu Kishorvátu oduzeo sve posjede i predao ih velikaškoj braći Geréb i tamiškom županu Pavlu Kinizsiju. Spominju se pritom utvrde i posjedi u Slakovcima, Gorjanima, Cerni, (Slatinskom) Drenovcu i Szentmiklósu (sada Mikleuš). Taj je kraljev akt morao biti opozvan u skladu s odredbama Požunskog mira (7. studenoga 1491.), ali su se tome usprotivili Gerébi. Oni su se povezali s kaločkim nadbiskupom Petrom Váradyjem – kojemu su Kishorvát i Lovro Bánffy u jesen 1493. preoteli utvrdu Sotin na Dunavu, a u kaštelu Živici (kod Privlake) ubili kaštelana – pa je potom njihovo ljudstvo silom zaposjelo sve Lovrine i Ivanove posjede. Kroničar Bonfini opisuje dosta detaljno ta zbivanja. Zbog pretrpljenih šteta Lovro i Ivan su 1498. vodili parnicu pred kraljem, ali većinu svojih imanja uspjeli su povratiti tek 1503., poslije izumrća velikaša

62 Engel, *Magyarország*, sv. 1: 297, s. v. Darnóc/Drenovac; Stanko Andrić, “Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (prvi dio)”, *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 77-78.

63 Stanko Andrić, “Srednjovjekovni Šarengrad i njegovi gospodari”, *Povijesni prilozi XXI/23* (2002.), 51-52; Marija Karbić, *Plemićki rod Borića bana* (Slavonski Brod, 2013.), 46-47.

Geréba. U jesen 1503. oni zahvaljuju hercegu i hrvatsko-slavonskom banu Ivanišu Korvinu jer im je pomogao u tome, a 1506. i 1508. stara posjednička prava potvrdio im je i kralj. Lovro Bánffy se 1506. žalio kralju da ga svak Ivan silom isključuje iz djedovskih imanja i da mu je oduzeo listine iz kojih se vidi da su dotična imanja “od davnine” držali Lovrini preci. Stoga je od kralja zatražio i dobio potvrđnicu posjedničkih prava, u kojoj se nabraja ukupno deset većih i manjih posjedovnih cjelina u Vukovskoj, Križevačkoj, Požeškoj i Bačkoj županiji. Kishorvát je 1507. na to uzvratio, također na kraljevskom dvoru u Budimu, sličnom mjerom opreza prema Lovri.⁶⁴

Sukob između Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta, koji tek neizravno spominju sačuvane kraljevske listine iz 1506. i 1507., doveo je naposljetku do njihova sudskog razlaza i do diobe velike baštine Gorjanskih (tj. onoga što je od nje tada još ostalo na okupu). Poslije mnogih “nepravdi, šteta, nasilnih djela i svakovrsnih zala” koje su si uzajamno nanijeli Lovro i Ivan ili pak njihovi podložnici, “jobagioni i familijari”, poslije svih prijevora i parnica oko zajedničkih posjeda koje su ta dvojica vodila pred redovitim sucima na kraljevskom dvoru, napokon je među njima postignut dogovor kako da sve to okončaju. Dogovor je olakšalo posredovanje “nekih prelata i baruna” koji su se založili za “slogu i mir” među šurjakom i svakom. Cjelinu svojih posjedničkih sporova Lovro i Ivan predali su u ruke dvojice arbitara, glavnog kraljevog rizničara Benedikta Batthyányja i beogradskog bana Emerika Töröka od Enyinga, prisegnuvši unaprijed da će poštivati njihove odluke. Arbitri su pristupili poslu vrlo temeljito, uzevši si za pomoćnike i savjetnike još jedanaest uglednih osoba iz Ugarske i Slavonije (npr. Stjepana Istvánffyja, Ambroza Sárkányja, Stjepana Werbőczyja, Franju Berislavića Grabarskog itd.). Kada su sastavili članke pomirbenog sporazuma, Batthyány i Török pozvali su Lovru Bánffyja i Ivana Kishorváta te su se skupa s njima 15. studenoga 1507. našli u Budimu pred dvorskim sucem i erdeljskim vojvodom Petrom od Szentgyörgyja i Bazina. Ovaj je tog dana objavio tekst sporazuma u osam točaka, izloživši prethodno kratku povijest spora i njegovog raspleta i navodeći na kraju da su se dvije strane svečano obvezale da će sporazum poštovati i da će se moжебitni prekršitelj smatrati krivokletnikom te će kao takav izgubiti ne samo “časť i ljudskosť”, nego i sva svoja posjednička prava.

64 Opširnije o tome v. u Stanko Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku. Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti* (Vinkovci i Slavonski Brod, 2007.), 82-94; sažeto u Stanko Andrić, “Kishorvát od Hlapčića, Ivan”, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, gl. ur. Trpimir Maćan (Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, 2009.), 324-325.

Od osam točaka toga sporazuma, ovdje su nam osobito zanimljive tri: prva, četvrta i sedma. U prvoj točki Kishorvát i Bánffy oglašavaju da odustaju od svih dotadašnjih sporenja i međusobnih potraživanja te da svoja imanja dijele tako da utvrde Gora (Gorjani) i Szentmiklós (Mikleuš) dopadnu Kishorvátu i njegovoj ženi Klari kao njihova redovita prebivališta, a da utvrda Drenovac (Slatinski) i kaštel Slakovci na isti način postaju vlasništvo Lovre Bánffyja. Što se tiče svih ostalih imanja u Ugarskoj i Slavoniji, uključujući i ona što spadaju na četiri spomenute utvrde, njih će u svakom pojedinom slučaju na dva jednaka dijela razdijeliti pouzdanik kojeg su za to ovlastili Batthyány i Török i prema njihovim uputama. U četvrtoj se točki Ivan Kishorvát obvezuje da će Lovri vratiti sve izvorne listine o posjedima jer je Lovro njihov “zakoniti baštinik”, a sam će moći dobiti prijepise listina koje bude zatražio. U sedmoj točki ugovara se uzajamno nasljeđivanje dviju stranaka ako koja od njih umre bez baštinika.⁶⁵

Poslije 1508. Ivan Kishorvát više se ne spominje u zasad poznatim diplomatskim izvorima. Ipak, sačuvani predturski porezni popisi Kraljevine Slavonije otkrivaju da je on živio još nekoliko godina nakon diobe s Lovrom Bánffyjem. Tako se u popisu jednog od triju kotareva Križevačke županije izrađenom 1513. spominju Lovro Bánffy i Ivan Kishorvát kao vlasnici jednakih udjela u Szentmiklósu (Mikleušu), Drenovcu (Slatinskom) i u Stari (sada Starin) kod Čađavice.⁶⁶ U poreznom obračunu iz 1516. kao i u poreznom popisu iz 1517., pak, spominje se uz Lovru Bánffyja “udovica Ivana Kishorvátá”.⁶⁷ Otud treba zaključiti da je Kishorvát umro između 1513. i 1516.

Lovro Bánffy je po svoj prilici poživio sve do Mohačke bitke. Kao njegovo posljednje javljanje u izvorima Wertner je registrirao jedno pismo Pavla Tomorija, kaločkog nadbiskupa i glavnog zapovjednika južne granice, poslano iz Petrovaradina 12. listopada 1525.⁶⁸ Tu je, u postskriptu pisma, na samu njegovom kraju, Tomori zaista napisao nekoliko vrlo zanimljivih redaka o posljednjem Gorjanskom. U ozračju velike turske opasnosti na južnim ugarsko-hrvatskim granicama, žalio se adresatima pisma (ostrogonskom nadbiskupu Ladislavu Szalkayu i budimskom kaštelanu i požunskom županu Ivanu

65 Opširnije u Andrić, *Vinkovci*, 95-98.

66 Josip Adamček i Ivan Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću* (Zagreb, 1976), 64-65. Usp. Andrić, “Podgorje Papuka (prvi dio)”, 79.

67 Adamček i Kampuš, *Popisi i obračuni*, 77 i 102.

68 Wertner, “A Garaiak”, 910.

Bornemisszi) na slab i neravnomjeran odaziv vojnih snaga iz različitih dijelova kraljevstva na obranu graničnih područja. Pišući nezgrapnom latinštinom, Tomori je osobito pokudio držanje Lovre Bánffyja:

“Dobro znaju Vaša veleštovana gospodstva da je presvijetli Lovro Bánffy vrlo imućan gospodin i da ima više od dvije tisuće kmetova; utisnuo se (?) u središte Vukovske županije, a cijela županija drži šesnaest konjanika husara. Stoga molim da mu Vaše veleštovano gospodstvo izvoli poslati pismo [u kojem će mu reći] neka svoje ljude pošalje k nama i da nije primjereno da čuva ljudstvo usred županije; jer on će uvijek moći dati barem četrdeset konjanika. On čak ima pet utvrda, kao što su Sotin, Szentmiklós (Mikleuš), Slakovci, Cerna i Drenovac, a iz Bačke županije velikim dijelom sam stječe riznicu (?). Kada je, pak, bio na vijeću, obećavao je dati dvije stotine konja, a dosad ništa nije održao.”

(... *bene sciunt vestre dominaciones reverendissime magnificus Laurentius Banffy est dominus abundans, et habet jobagiones plusquam duo millia; inseruit in medium comitatus de Walko et totus comitatus tenet equites XVI husarones. Rogo igitur vestra reverendissima dominacio velit sibi literas mittere, ut gentes suas mittat ad nos, et quod non convenit ipsum in medium comitatus gentes servare; quia da minus semper poterit XL-ta equites dare. Habet hic etiam quinque castra, puta Zata, Zenthmiklos, Zlakocz, Chirna et Dornocz, qui comitatus Bachiensis bonam partem solum acquirit thesauros. Dum autem in consilio erat, promittebat equos CC dare et modo nullum tenet.*)⁶⁹

Iz toga Tomorijeva izvješća jasno je da je Lovro Bánffy, unatoč svim peripetijama i nesklonim okolnostima, uspio zadržati u svojim rukama znatan dio obiteljskog imetka Gorjanskih te je još u predvečerje mohačke katastrofe bio smatran iznimno bogatim vlastelinom. Premda je moguće da Tomorijevo izvješće nije sasvim objektivno, slika o Bánffyju koja se tu dobiva dobro se uklapa u općenitu predodžbu o Gorjanskima kao sebičnim moćnicima, pa bi se i na njega lako mogle primijeniti riječi Račkoga: “korist obiteljska stala mu nad narodnom”.

69 Vilmos Fraknói, “Tomori Pál kiadatlan levelei”, *Magyar Történelmi Tár* (1882), 89. Prema priredivačevoj bilješci, to je Tomorijevo pismo papinski nuncij Antonio Burgio iz Budima 28. listopada 1525. prosljedio u Rim i ono se nalazi u Tajnom vatikanskom arhivu. U zbirci fotografija predmohačkih dokumenata (DF) Mađarskog državnog arhiva nema njegove preslike pa nam nije bilo moguće proučiti originalni rukopis. Na osnovi konteksta i identifikacije navedenih toponima, Fraknóijevo čitanje pasusa *Habet hic etiam quinque castra, puta Zata, Zenthmiklos, Zlakocz, Chirua et domos, qui...* ispravili smo u: *Habet hic etiam quinque castra, puta Zata, Zenthmiklos, Zlakocz, Chirna et Dornocz, qui...*

Pál Engel je u novije vrijeme otkrio da se Lovro Bánffy za života spominje još i u jednoj listini kralja Ludovika II Jagelovića od 31. svibnja 1526. To je kraljev dopis upućen spomenutom kaločko-bačkom nadbiskupu Pavlu Tomoriju u kojem se od njega traži da ispita žalbu koju je kralju podnio Grgur od Gétyea (iz županije Zala). Ovaj se, naime, potužio da je zatražio da sklopi brak s jednom kćeri Lovre Bánffyja, ali je Lovro, “ne zna se iz kojeg razloga”, uskratio svoj pristanak.⁷⁰ Nikakve pojedinosti o tom sporu nisu navedene, ne spominje se čak ni ime dotične Lovrine kćeri. Ipak, iz drugih je izvora poznato da je obitelj Lovre Bánffyja imala doticaja s plemićima od Gétyea, točnije s obitelji vicepalatina Ivana od Gétyea, kojemu je spomenuti Grgur bio sin.⁷¹ Ne znamo je li nadbiskup Tomori proveo istragu oko Grgurove žalbe (teško da je u tadašnjim prilikama našao vremena za takvo što), ali zasad nije nađena kasnija potvrda da je Grgur uspio sklopiti brak koji je priželjkivao.

Mlađih pisanih tragova o Lovri Bánffyju zasad nema. Ne znamo je li doživio Mohačku bitku, je li u njoj sudjelovao sa svojim banderijem (ako za to već nije bio prestar), je li bio na životu još i poslije nje. Poznato je da se dvaput ženio, prvi put za Sofiju Ostffy i drugi put za Luciju Paksy. Wertner je utvrdio da je s prvom ženom imao sina Ladislava i tri kćeri, Elizabetu, Katarinu i Anu, a s drugom još jednu kćer, Barbaru.⁷² Za razliku od kćeri, koje su se sve poudale za poznate muževe, o sinu Ladislavu Wertner tvrdi da je “umro u djetinjnoj dobi”.⁷³ Ne znamo koji izvor to potkrepljuje, ali jedna indicija navodi na misao da možda nije bilo tako. Desetak godina nakon Mohačke bitke izvori spominju na području donjega dravsko-savskog međurječja stanovitoga Ladislava Bánffyja (*Ladislaus Bamffy / Banffy*). U lipnju 1537. zaključci slavonskog sabora traže od njega da, zajedno sa zagrebačkim biskupom Šimunom Erdödyjem i Ladislavom Moreom, u Podravini uhićuje sve koji pomažu Turcima ili ih opskrbljuju živežem.⁷⁴ Potkraj iste godine,

70 Mađarski državni arhiv u Budimpešti, DF. 265 819.

71 Nešto o tome v. u Andrić, *Vinkovci*, 102-104.

72 Wertner, “A Garaiak”, 910-912 i 938. Engel, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Dorozsma nem - 2. tábla: Garai Bánfi, nije potanje istražio Lovrino potomstvo pa navodi samo jednu kći, Katarinu.

73 Wertner, “A Garaiak”, 910. No, zanimljivo je da Wertner u svojem ranijem radu, *A magyar nemzetéség*, sv. 1: 233, tvrdi da su Gorjanski izumrli “s Ladislavom u 16. stoljeću”.

74 Vilmos Fraknói i Árpád Károlyi, *Monumenta comitialia regni Hungariae / Magyar országgyűlési emlékek*. Monumenta Hungariae historica – 3. odsjek, 12 sv. (Budapest, 1874-1917), sv. 2: 204; ponovljeno u Ferdo Šišić, *Acta comitialia regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae / Hrvatski saborski spisi*, 5 sv. (Zagreb, 1912-1918), sv. 2: 47.

u službenom popisu utvrđa “u Slavoniji” koje još nisu pale u ruke Turcima navode se Drenovac i Mikleuš kao utvrđe “pokojnog Ladislava Bánffyja” (*quondam Ladislai Banffy*).⁷⁵ Ako su ti podaci točni i pouzdano preneseni, na osnovi njih valja zaključiti da je Ladislav Bánffy umro upravo između lipnja i prosinca 1537. Osobito potonji podatak, o dvjema utvrđama, snažno upućuje na zaključak da je zaista posrijedi sin Lovre Bánffyja, a ne možda član koje druge plemićke obitelji što je nosila istovjetni nadimak Bánffy.⁷⁶

Sve četiri kćeri Lovre Bánffyja, Elizabeta, Katarina, Ana i Barbara, bile su udane za istaknute osobe svoga doba. Elizabeta je, tako, bila žena Pavla Istvánffyja, naobražena baranjskog plemića koji se bavio književnošću i koji je s njom imao barem prvo od svoje sedmero djece; no, najpoznatiji Pavlov sin, znameniti povjesničar Nikola Istvánffy (1538.-1615.), “ugarski Livije”, nije se rodio iz toga, nego iz drugog Pavlova braka, s Hedvigom Gyulay.⁷⁷ Lovrina najmlađa kći (od druge žene), Barbara, udala se 1538. za Franju Zaya (oko 1500.-1570.) i do svoje je smrti 1569. imala s njime osmero djece. Zay je bio istaknut pristaša kralja Ferdinanda Habsburgovca i pisac više povijesnih izvješća na mađarskom jeziku o turskim pohodima u Podunavlje u predvečerje Mohačke bitke. U tim izvješćima ima vrijednih podataka i o događanjima u Vukovskoj županiji, u kojoj je Zayev rod otprije imao nešto posjeda.⁷⁸ Posebno je važno da je arhiv Gorjanskih naposljetku naslijedio upravo Franjo Zay, čiji su ga potomci sačuvali u sklopu svoga obiteljskog arhiva. Dragocjena za istraživanje kasnog srednjovjekovlja u Slavoniji, ta se arhivska zbirka danas nalazi u Slovačkom nacionalnom arhivu u Bratislavi, kao dio obiteljskog fo-

75 Fraknoi i Károlyi, *Monumenta comitialia*, sv. 2: 235; ponovljeno u Šišić, *Acta comitialia*, sv. 2: 99.

76 Pod nadimkom Bánffy bila je, primjerice, poznata obitelj Donjolendavskih, čiji su članovi igrali važnu ulogu u povijesti Kraljevine Slavonije u ranom 16. stoljeću, kao i obitelj Talovaca, koji su u to vrijeme bili posjednici u Vukovskoj županiji, ali se čini da među njima nitko nije nosio ime Ladislav. Također, u prvoj polovici 16. stoljeća bili su kao Bánffy dobro poznati i Losonci/Lučenečki od roda Tomaj, među kojima je bilo i nekoliko Ladislava, ali oni nisu bili posjednici u dravsko-savskom međurječju. Usp. Engel, *Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia* (CD-ROM), s. v. Hahót nem – 3.-5. tábla: Bánfi, s. v. Tomaj nem – 3.-5. tábla: Losonci Bánfi, s. v. Tallóci (tallóci/váraljai Bánfi).

77 Wertner, “A Garaiak”, 911. Za Elizabetin brak s Pavlom Istvánffyjem i Pavlovo cjelokupno potomstvo v. Iván Nagy, “A kisasszonyfalvi Istvánffy-ak” *Turul* br. 3 (1883), 113; József Holub, “A kisasszonyfalvi Istvánffy-család”, *Turul* br. 3 (1909), 119; Jenő Szily, “Kisasszonyfalvai Istvánffy család történetéhez”, *Turul* br. 3 (1910), 127-128. Nagy i Holub Elizabetu zovu *Petronella*.

78 Lajos Thallóczy, *Csömöri Zay Ferencz, 1505-1570.* (Budapest, 1885); Szabolcs Vajay, “A csömöri Zay családról”, *Turul* 71 (1998), str. 58-67.

nda “Archív rodu Zay”, podijeljenog u dvije cjeline, ugrovečku i bučansku (“Rodový archív Zayovcov z Uhrovca” i “Rodový archív Zayovcov z Bučian”).

SUMMARY

Stanko Andrić

THE NOBLE GARAY (GORJANSKI) FAMILY: AN OUTLINE OF POLITICAL HISTORY

This paper outlines the history of the noble family Garay (de Gara), from the moment it obtained the eponymous estate in Vukovar County (1269) and subsequently separated from the Dorozsma genus of the Csongrád County, up to the extinction of the male line in the first half of the 16th century. Political activities and destinies of notable individuals from both of the main branches of the Garay family, “Palatine” and “Count” are depicted. In the history of Hungarian and Croatian Kingdom, with regard to the Palatine side of the family, Nicholas I- the Count of Macsó, who was a palatine and later the Count of Croatia (killed in Gorjani in 1386), his sons - the Count of Macsó and the palatine Nicholas II (died in 1433) and the Duke of Usora Ivan (died in 1428), as well as the Nicholas II’s son Ladislaus (died in 1459), who was also the Count of Macsó and a palatine, played an important role. In the Count branch, the Count of Macsó and the queen’s dignitary Paul (died in 1353) was politically most prominent, and at the state level only his great-grandson, the Count of Macsó Dezso (died between 1438 and 1440) played a major role. The last important member both of this branch and the entire Garay family was Deszo’s grandson, Lovro Banffy (probably died in 1526), who was involved in the political turmoil at the beginning of the rule of Vladislaus II Jagiellon. Lovro’s son, Ladislavius (probably died in 1537) is the last male descendant of the Garay family. Special attention is given to the contemporary narrative sources reporting on the Garay family (Thuroczy’s chronicle, historical works of Piccolomini, Bonfini’s chronicle, certain letters and reports), and also to a few extremely interesting monuments such as tombstone of Nicolas I and the grant of arms obtained by Nicholas II in Paris.